

Дагъустандин *Дишегъли*

Хизан патал журнал

№ 4 / 2025

Юбилей

Литературадин чин

Искусство

Им итижлу я

*Адаз вичин рикI тирвал
ганва*

Берлинда гатфар

*Экуь мурадар рикIе
аваз...*

Къизляр

Анжела Халифаева

Алатай уьмуьрдилаь къенин йикъалди

«Женщина Дагестана»
на лезгинском языке
№ 4/2025

Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан

Главный редактор

Х. А. Шамилова j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

С. Х. Булгаева sulgi65@mail.ru

Ответственный секретарь

Н. М. Керимова kerimk@mail.ru

Редактор русского выпуска

Г. Х. Асадулаева musaeva_gulnara@mail.ru

Редактор аварского выпуска

Б. Ш. Мухидинова bahu4y@mail.ru

Редактор даргинского выпуска

П. Г. Вагидова vagidova.2024@mail.ru

Редактор кумыкского выпуска

П. Х. Хайбуллаева bike-1970@mail.ru

Редактор лакского выпуска

А. Ю. Абдурахманова delia25@mail.ru

Редактор лезгинского выпуска

Н. Н. Ибрагимова shikhnabievai981@mail.ru

Редактор табасаранского выпуска

С. М. Исрафилова suvaynat@mail.ru

Корреспонденты:

А. Тажудинова

В. Ратенкова

Р. Бакидов

Заведующая редакцией

С. М. Гамзатова

Художественный редактор

Г. А. Курбан-Адамова guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,

г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.

j-dag@mail.ru; zhenshina_dag@e-dag.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт

журнала «Женщина Дагестана»:

женщинадагестана.рф

Дата выхода в свет 25.08.2025 г.

Формат бумаги 70 x 100 1/16.

Объем: 5,5 усл. печ. л.

Заказ № 0706. Тираж (2969) 357 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г.

Выходит на аварском, даргинском, кумыкском,

лакском, лезгинском, русском, табасаранском

языках один раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ

№ ТУ05-00429 выдано Управлением Федеральной

службы по надзору в сфере связи, информаци-

онных технологий и массовых коммуникаций по

Республике Дагестан.

Арт-директор – М. Ю. Моллакаев (MagHazar)

Къилер

1. *Дагъустандиз ша!*
2. Илим
«Алатай уьмуьрдилай къенин йикъалди»
6. Юбилей
Адаз вичин рикI тирвал ганва
9. Регымлувал
Вун гынава, мергъяматлувал
12. Меденият
Чешмейрив
16. Литературадин чин
Берлинда затфар
26. Хизандин кар
Тлебиатдихъ галаз секинвал ва архайинвал
30. Важиблу месала
Ктаб амукъда!
34. Им итижлу я
Къизляр
38. Суьрет
За тавурла, ни ийида?
42. Образование
Хайи члалан муаллим
46. Туристрин агъвалатар
Туристар Дагъустандин дагъла
50. Аямдин дишегъли
Дишегъли дагъларин рикI я!
54. Юбилей
Махачкъалада

POST scriptum

57. *Лев Дуров. Не обижайте детей!*
58. *«Горянка» – это не про права. Это про достоинство*
62. Литературная страница
Фёдор Достоевский. Алея

На обложках:

I – Анжела Халифаева, профессор, доктор юридических наук

IV – Фото Камиля Чутуева

Дагъустандиз ша!

Дагъустан неинки вичин халкъаралди, чӀаларалди, культурадалди, гьакӀни гьейран ийидай хътин тебиатдин шикилралдини машгъур тирди чаз гьамиша чизвайди тир. Амма женнетдин багъ хътин ватанда яшамыш жезвай чи рикӀелай и крар вири алатнава. Эхиримжи йисара чиниз къвезвай туристрин къадарди Дагъустан дуьньядиз гьикъван хуш ятӀа, дуьньяни Дагъустандиз гьакъван хуш тирди чи рикӀел хкана. Им лап хъсан кар я! Амма нагъакъан крарни ава эхир, абурукай чна нубат атайла лугъуда.

Тажуб жедай кар ам я хьи, Дагъустандин чилерал са шумуд жуьредин климатрин шикилар, гъаваяр ала, Манасдинни Ачисудин патарив гвай къурагъ субтропикрилай эгечӀна, Арктикадин къаяр жедай дагъларин бузханайрал къван. Дагълариз мукъвал чкайра юкъван Россиядин чилерал хътин гъаваяр жеда, халис къумлухарни ава – Сарыкъум, меседа. Дагълар, къумлухар ва гъул авай Дагъустан виридалайни туристрин рикӀ алай республикадиз элкъвенва. Амма туризмдин и хиле кимивилерни пара авайдакай лагъана кланда. Гъа абурукай заз къе галай-галайвал лугъуз кланзава. Умудзава, за чпикай

кхъизвай ксариз чеб чир жен ва абур дегиш жен.

И макъала кхьидалди вилик зунни зи кӀвалахдин юдаш Дагъустанда са йикъан сиягъатдиз экъечӀна. Чна туризмдин и локацияр хкъягъна: Сулакдин дере, Нохъо къветӀ, Главрыба ва Сарыкъум тепе.

Туристар къабулуни кӀвалахар Дагъустанда хъсан дережада ава лугъуз жедач, гьелбетда! Гьуьрметлугъур, эгер куьне куьн мугъманпересар я лугъузватӀа, туристрин къуллугъда акъвазунай куьне мажиб къачузвайди я эхир, и кар къванни рикӀел хвена, мугъманрихъ галаз рикӀ ва чин ачух яз рахух. Къвед лагъайди, квел инсанри чпин уьмуьр ихтибарзава. Абур сагъ-саламатдиз инай хъфин куь хиве ава.

Пуд лагъайди, эгер куьн туристрин къуллугъда акъвазнавайбур ятӀа, абурун рикӀиз, гуьгъуьлдиз кландайвал ая ман!

Амма, гъар гьикӀ ятӀани, ша мугъмандиз Дагъустандиз, чун гьеле суьгъуьрчийар туш, гьелелиг чун туризмдин хиле сирер чирзавайбур я!

A stylized, handwritten signature in black ink, consisting of several loops and a long horizontal stroke.

Хамис Шамилова,
къилин редактор

Анжела
Халифаева

Алатай уьмуьрдилай къенин йикъалди

Дуьньядин гьаларал рази тир Анжела Халифаева ам дегишарунин къайгъуда авачир. Адаз гьа вич яшамини жезвай къайда бегенмин тир, ада вичин итижар гегьеншаруналди, рикъивай юриспруденциядал машгъл хьуналди, жуьреба-жуьре члалар, интерьердин дизайнервилн пеше чируналди ва дуьньяда сиягъатар авуналди вичин мурадриз рехъ гузвай. Адаз вичин хайи Ахцегь район, анин тлебиатдин гуьрчегвал, хъвадай целаи сагъардай ятар нара авай гъевчи ватан нара клан я.

Гьар патахъай бажарагъ, алакьунар авай Анжела Къурбановна рахунин къайдади адав инсанар агудзава, абуруз ам бегенмин жезва, адаз яб гуз клан жезва.

Алим ва насигъатчи

ДГУ-дин профессор, илимдин доктор тир Анжела Халифаевади лугъз-вайвал, дуьньядикай чирвилер артухарун, виликди фин важиблу кар я. Неинки студентриз, гьаклни гьар са цийивилерихъ цигел касдиз чирвилер гуз вичихъ галаз са фикирдал алайбурухъ галаз дуствал хуьз гъазур я. Анжела Къурбановна фикиррик акатзава:

– Бубадин квалле амазни гьакл тир... Дидени буба къведни духтурар тир. Буба гьайванрин духтур, диде – инсанрин. Дидеди вири уьмуьрда аялрин квалле члехи медсестра яз квалахнай. Инсанар ва гьайванар сагъарунин рекъе зегъмет члугваз хъайи дидедини бубади чак, аялрик, инсанар ва чи гъевчи дустар – гьайванар кланарунин руьгь кутуна, мадни тлебиатдал рикл хьунин, чирвилер къачунин гьиссер кутуна. Чи квалле гьамиша ктабар клелдай. Мадни чи квалле гьамиша мугъманар жедай: дустар, багърияр, ахцегъви мукьва-къилияр – абурухъ галаз къени за хуш рафтарвилер хуьзва.

Школа къизилдин медалдалди куьтягъай зун кве риклин хьанвай –

гагъ заз духтур жез кланзавай, гагъни тарихдин муаллим жедай фикирар авай. Эхиримжидаз а вахтара къимет авай. Гъавилей зунни тарихдин факультетдик экечлна. Ам за акьалтларайла, юрфакдин ад хкаж хъана. Амма юрист жедай фикирдал зун геж атанай. Эвелдай яру диплом къачуналди истфак, гуьгъуьнлай вири вадар аваз ДГУ-дин юрфак акьалтларна.

25 йиса авайла, за «XIX асирдин сифте паюна лезгийрин руьгьдин культура» темадай кандидатвилн диссертация хвена, ахпа Москвадин гьукуматдин юридический академиядин докторантурадик экечлна. 35 йис хъайила «Дагъустанда гьукуматдин ва праводин институтар: къилин тенденцияр ва дегишвилер» темадай илимрин докторвилн диссертацияни агалкъунривди хвена.

Алакьунар авай жегьил алимдал академияда тарсар гуз акъваз лугъуз тлвар-ван авай алим адан научный консультант И. А. Исаев гзаф алахънай. Амма Анжела Халифаева гьамиша хайи Дагъустанди вичелди члугвазвай.

ДГУ-дин юридический факультетда тарсар гун ам патал лап хъсан тежриба хъана. Ина адаз халис педа-

гогрихъ галаз кIвалахдай мумкинвал хъана, адахъ неинки муаллим, гьакI студентар патал насигъатчини жедай мурад хъана. Ада вичин гъилик чирвилер къачузвайбуруз алай девирдин правдин илимдикай чпин фикирар лугъуз чирна.

– А чIавуз заз сифте яз, жуван вилик азаддиз фагъум-фикир ийизвай – им чпин пешеда кылин кар яз гысабзавай – студентар квайди акуна; абуруз гьаклан кьуру чирвилер ваъ, абуруз чпиз и чирвилерин деринра гъахъиз кланзавайди акуна.

«Дагъустанда XIX асирда гьукуматдин ва правдин институтар» темадай кIвалах тухудайла, ам вичин лекцияр дерин, гегъенш ва маналубур ийиз алахъна, тарихда хъайи дегишвилерикай жезмай кван гзаф макъалаяр кIватIиз алахъна.

– Зав тарсар тухун патал цийи дисциплина вуганвай вахтунда адай кхъенвай гыч са цIарни авачир. Им «Дагъустандин гьукуматдин ва правдин тарих» дисциплина тир. Пара четин тир тарсар тухуз, лекцияр кIелиз. Гъавиляй зун лекцийрин курс кхъиз гъазур хъана. Саки цIуд йисуз зегъмет чIугурдалай кьулухъ, ам чапдай акъатна.

А. Халифаевади арадал гъайи «История государства и права Дагестана» зегъметдин кIвалах рецензия

гун патал рактурна. Им лап гуъзлемиш тавур кар хъанвай. Учебно-методический объединениди РФ-дин юристар гъазурзавай вири вузриз и учебникдикай менфят къачун теклифна. Авай тек сад тир «Дагъустандин гусударство ва право» учебникдин автор, республикада юридический илимрин виридалайни жегъил докторди и темадал кIвалахунал виридан фикир вичел желбна. Ада чпи алай девирда жемиятдиз ва правдин институтриз таъсир ийизвай месэлаяр ачухзава.

Гъакъикъатдин вакъайри в кьадайвал...

Алимди кхъенвай илимрин кIвалахрин кьадар 300-лай виниз я. Им республикадин юриспруденцияда лап еке агалкъун я. А. Халифаева республикадин Госпремиядин сагъибни я. П.С. Гъамзатовадин тIварунихъ галай Дагъустандин музейда кIелай «Уникальные особенности государства и права Дагестана» лекцида Анжела Къурбановнади исятдан Дагъустандин мулкарал чи эрадал къведалди агъзур йисарин вилик хъайи Кавказдин Албаниядикай лагъанай. Мадни ада виш йисара кван хъайи феодалрин мулкарикай ва саданни муьтлуьгъ тахъай обществой-

рикай; адетдинни шариатдин къанунар гьикl уьмуьрда кьиле тухузвайтla гьадакай, Россиядин къанунрив гекъигиз, ахъайна.

Кlвалахдин юлдашрин гафарай, РД-дин лайихлу юрист Анжела Халифаева илимдин ахтармишунар тухузвай ахътин ксарин жергейра ава хьи, чпи дуьньядиз, жемиятдиз, тleбиатдиз килигунин тегьер дегишарзава, и карда ада дегъ девиррин гьукуматрин тарихдилай къенин йикъалди хъайи дегишвилерикай вичин чирвилер ишлемишзава.

– Са бязи праводин рукописрик эпиграфрин лишанарни кваз жезва, месела, къурагърин памятникдал алай кхьинар.

Анжела Халифаевадин кlвалахдиз профессор Идрис Оружевани хъсан къимет ганва. Жегьил алимди вичин кlвалахда Дагъустандин праводин системадин къайдаяр хвена, герек гекъигунар авуна, тема ачухарнава.

Праводи жемиятди вич гьикl тухвана кландатla, кьилин ва чкадин гьукуматдин органрин кlвалах гьихътинди хъана кландатla ачухзава. Анжела Къурбановнади субутзава хьи, бязи праводин нормайрихъ уьмуьрдани еке метлеб ава. Гьакl хъайила, алай уьмуьрда гьукуматдин ва чкадин правода ишлемишиз жезва.

А. Халифаевади вичин кlвалахра Дагъустандин гьукуматдин ва чкадин праводин институтриз ачух анализ гуз алахъзава. Адан илимдин кlвалахра Дагъустандин гьакъикъи къанунрал ва кьиле физвай дегишвилерал фикир желб ийизва.

Анжела Халифаевадин илимдин кlвалахда кхъенвай са хейлин затлар юриспруденция чирунин рекъе цийи чин хъиз я лагъайтla жеда. Тарихда жезвай дегишвилер фикирда къуртla, илимдин кlвалах неинки и пешедин иесийриз, гьаклни хайи ватандин тарихдин рехъ чириз ашкъи авай гьар са дагъустанвидиз итижлу я.

Эхирдай

Ингъе гъа ихътинди я чи дагъви дигъегъли. Яраб гъикъван аматla адахъ клани ватан тир Дагъустандикай чир хъийидай ва масабуроз ахъайдай краф. Бес гъа и берекатлу чилел ам, адан хизан яшамин жезва, зегъмет чlугъазва. Хва Шамила ихтиярар хуьдай органра кlвалахзава, яни девирринни несилрин алакъа хуьзва.

Айшат Тажудинова

Адаз вичин рикІ тирвал ганва

Сулейман-Стальский район образованийдин рекъай вилик финик еке пай кутунай, яргъал йисарин намуслу ва бегъерлу зегъметдай, гъакІни 70 йис тамам хъунихъ галаз алакълу яз инновациядин Цмуррин юкъван школада урус чІаланни литературадин тарсар гузвай муаллим (образованийдин еридин жигъетдай директордин заместитель), Россиядин Федерациядин умуми образованидин Гъуьрметлу работник Османова Индира Гъажибалаевнадиз мукъвара муниципалитетдин Къил Саид Мусинович Темирханова райондин къилин тІвар кхъенвай гъилин сят гана.

Вичикай рахадайла, Инсан, Муаллим гафар чІехи гъарфарилай кхьиниз лайихлу, михьи рикІ, ширин мез авай Индира Гъажибалаевнадикай ам чидай вирибуру лугъуда: «Адаз вичин рикІ тирвал ганва». И гъахълу келимайриз журналистдини шериквал ийизва.

Гъелбетда, И. Гъ. Османова районда ва адалай къецени гзафбуруз лап къени инсан, тежрибалу педагог, савадлу руководитель яз чида. ЯтІани, вичин лайихлувилериз килигна, заз чи кІелзавайбуруз адан уьмуьрдин ва зегъметдин рехъ, са акъван яргъи тавуна, рикІел хкиз кІанзава.

Индира Гяжибалаевна 1955- йисан июндин вацра Махачкъала шегьерда гуьрметлу ва низамлу хизанда диде-диз хъана. Гьеле школада келзавай йисарилай муаллимвили пешедал ашукъ тир руша 1974-йисуз Дербентдин педагогический училище акъалтIарна.

1974-1981-йисара Индира Гяжибалаевнади Кьулан СтIалрин юкьван школада сифтегъан классрин муаллимвиле кIвалахна.

Чирвилерихъ къаних И. Османовади 1981-йисуз Дагъустандин государственнй университетдин филологический факультет «преподаватель-филолог» пешекарвиляй акалтиIарна. Гъа и йисалай 1996-йисалди Кьулан СтIалрин школада лезги гадайризни рушариз урус чIаланни литературадин тарсар гайи, кIвалахда агалкьунар, коллективдин патай гуьрмет къазанмишай Индира Гяжибалаевна школадин директорвилин жавабдар ва регъятди тушир кIвалахал тайинарна.

Са куьруь девирда ада школа районда вилик жергейриз акъудна, муаллимрихъ кIвалахда, аялрихъ кIелуна, спортда агалкьунар хъана.

Гъа ихътин нетижаяр, агалкьунар, лайихлувилер сеbeb яз, И. Гь. Османовади Дагъустан Республикадин образованидин министерстводиз кIвалахални теклифна. Ада 2003-йисалай министерствода умуми образованидин Управленида килин пешекар яз кIвалахна. 2006-йисуз Индира Гяжибалаевна образованидин министерствода инспекторвилин ахтармишунрин, гуьзчивал авунин отделдин килин пешекарвиле тайинарна, гуьгъуьнлай адакай и отделдин начальник, социальный рекъий аялар хуьдай отделдин килин пешекар-эксперт хъана.

ДР-дин образованидин министерствода винидихъ тIварар кьунвай жавабдар везифаярни уьзуьагъдаказ ва намуслудаказ килиз акъудна.

Хъсан чирвилер авай, тешкиллувили кIвалах алакьдай пешекар

И. Гь. Османова райондин руководстводи, Дагъустан Республикадин образованидин министерстводихъ галаз меслят хъана, Сулейман-Стальский райондин образованидин управленидин начальниквиле тайинарна.

Жавабдар и везифаяр киле тухвай йисара ада школайрин ва аялрин бахчайрин материально-технический база мягкемарна, анрин пешекарриз кIвалахдай хъсан шартIар яратмишна.

Аквазва хъи, 1974-йисалай эгечIна Индира Гяжибалаевнади педагогический рекъий галай-галайвал винелди камар къачуна. Ада тарсар гайи аялрин чирвилерин дережа гъа-миша винизди (95, 99 процент) тир. Гъавиляй адан виликан ученикрикай зурба алимар, чIехи дережайрин гъакимар, инженерар ва маса пешейрин сагъибар хъанва. Индира Гяжибалаевна чешне хъана, муаллимвилин пеше хкъагъай гадайрин ва рушарин къадарни гзаф я.

Пуд йисуз райондин образованидин управленидин начальниквиле бегьерлувилелди зегъмет чIугурдалай гуьгъуьниз райондин руководстводи Индира Гяжибалаевна ЦУРдин руководителвиле тайинарна. И везифаярни ада уьзуьагъдаказ киле тухузва.

Санлай къачурла, Индира Османовадин зегъметдин стаж 45 йис я. Идакай 30 йисалай виниз ада педагогвиле кIвалахна, и кар давамни ийизва. Алай вахтунда ада, вичиз районда «образованидин хиле профессор» лугъузвай Индира Гяжибалаевнади, чна макъаладин сифтедай къейд авурвал, Цмуррин юкьван школада аялриз урус чIалан ва литературадин тарсар гузва, и карда цIийи ва кIвенкIвечи къайдаяр ишлемишзава.

Тежрибалу муаллим И. Османовадикай и цIарар кхьидайла, зи рикIел урус халкъдин зурба писатель Лев Толстой лагъай келимаярни хтана: «Эгер муаллим анжах вичин пешедал ашукъ ятIа, ам хъсан муаллим я. Эгер муаллимдихъ анжах ученикдихъ,

дидедизни бубадиз хъиз, кланивал аватла, – ам вири ктабар клелна, амма я ученикдихъ, я клвалахдихъ ашкъивал авачир муькуь муаллимдилаь артухни алаз хъсанди жеда. Эгер муаллимдиз вичин пешени, аяларни сад хъиз клан ятла, ам лап акъалтлай муаллим я». Эхиримжи гафар Индира Гъажибалаевнадиз хасбур, талукъбур я.

Гъа са вахтунда, И. Османова Цмурин школада образованидин ери идара авунин группадин руководитель, жегъил муаллимрин насигъатчини я.

Индира Гъажибалаевнади вичин пешекарвилин дережа датлана хкажзава, школада ва районда тухузвай саки вири мярекатра иштиракзава.

И. Гъ. Османовадикай рахадайла, чна винидихъ «клвалахзава», «тежриба ава» гафар ишлемишнава. И гафарин далдадихъ адан дерин чирвилер, кварай авачир йикъар, намуслу зегъмет гала.

Образованидин хиле яргъал йисарин намуслу загъметдай ва лайихлувилерай Османова Индира Гъажибалаевнадиз «Почетный работник Республики Дагестан» хурудал алкърдай знак, «Почетный работник

общего образования Российской Федерации» гъуьрметдин тIвар, ДР-дин образованидин министрстводин, «Сулейман-Стальский район» муниципальный райондин Гъуьрметдин грамотаяр, «Цмурская СОШ» МБОУ-дин Чухсагъулдин чар ва маса наградаяр ганва.

Индира Гъажибалаевна гъакIни ДР-дин государственный къуллугъдин 3-классдин советникни я.

– Ученикрин, абурун диде-бубайрин, клвалахдин юлдашрин патай авай кланивал ва разивал зун патал виридалайни чIехи награда я, – лугъзва Индира Гъажибалаевнади.

Лайихлу ва тежрибалу муаллим, жегъилрин насигъатчи хъиз, И. Гъ. Османова гъа са вахтунда клвалин къул хуьзвай кайвани, ферли пуд веледдин диде, 4 хтулдин бадени я.

Баркаллу юбилей рикIин сидкъидай мубарак авуналди, чаз Османова Индира Гъажибалаевнадихъ мягъкем сагъламвал, хизандин бахтлувал ва рикI алай муаллимвилин клвалахда мадни еке агалкъунар хъана кланзава.

Хазран Къасумов

Вун гыинава, мергьяматлувал?

Ихътин къил гана за саки къанни вад йисан идалай вилик райондин ва республикадин газетриз критикадин макъала кхъенай. Жуван макъалада за а чӀавуз рекъе-хуъле чал расалмиш жезвай хъсан ва чӀуру кӀвалахар, мисалар гъуналди, къейд авунай. Заз инал а чӀавуз жуван макъалада за къейд авур анжах са кардал кӀелзавайбурун фикир кӀевелай желб хъийиз кӀанзава. Мад сеферда.

А чӀавуз рекъера, гила хъиз, улакъар бул тушир. Райондиз хквезвай 2-3 автобус гъамиша инсанрай ацӀана жедай. Са сеферда чна, хейлин яшар хъанвай къве итимди, жегбил къве дишегълидиз автобусда чи чкаяр теклиф авурла, Къурагърин хуърйи тир са агъсакъалди лагъанай: «Бес вучиз къе чна чи арайра мергьяматлу ксар амач лугъуда?».

Къе мад зун вучиз и месӀладикай рахазва? Жуван хсуси месӀлайрин жигъетдай чун мукъвал-мукъвал жуъреба-жуъре идарайриз жуван кӀвалах туькӀуьрун патал идарайрин махсус работникрин патав финиз мажбур жезва. Садазни сир туш хъи, хейлин дуьшуьшра чаз инсанрин сиверай чпи атай касдин дерди туькӀуьрун патал жуъреба-жуъре кьуьруькар акъудиз ва, гъа са вахтунда, са вуч ятӀани истемишни ийиз, кар туькӀуьрун энгеларзавайди виридаз малум кар я. Вучиз? Вун, гьукуматди мажиб гуз, атай касдин дерди туькӀуьрун патал къуллугъдал тайинарнава. Бес жуван гъахълу тӀалабун туькӀуьрун патал ви патав атанвай

кас валай нарази яз хъфин ва я адан дерди ерли туькӀуьр тавун – им вуч лагъай чӀалай?

И жигъетдай завай жуван уьмуьрдай са шумуд мисални гъил жеда. Белки, инал абурун лазимвал авач жеди... Ваъ. Виридакай завай икӀ лугъуз жедач. Завай анжах (инал абурун тӀварар къун тавун заз кутуг тавур кар яз аквазва) са шумуд йисан идалай вилик жува тарс гайи Къурагърин сад лагъай нумрадин юкъван школада чирвилер къачур са шумуд жегъилдикай: Фейзуллаев Назиракай, Рамазанов Рамазанакай (абуру райондин пенсионный фондунин идарада кӀвалахзавай), Акимова Иминатакай (райбольница), Уьрдиханова Савадатакай (хуьруьн администрация) анжах лап хуш келимаяр лугъуз жеда. Жуван дерди гъасятда туькӀуьрун анихъ амукърай, и жегъилрин жувахъ галаз хъайи хуш рафтарвилер акурла, зун абуруз лугъудай гафар течиз амукъна.

Къуй и жегъилрин ва гъа ихътин чеб гъамиша мергьяматлувилин рекъера авай гъар са касдин уьмуьр анжах берекатлуди хуьрай.

Мад са мисал. Автобусда дишегълиди (килиг гъа?!) гъвечӀи аялдиз са жегъилдивай чка гун тӀалабна. Белки, и кӀвалах хъана лагъана са касни инанмиш жедач жеди. И жегъилди явашдиз икӀ жаваб ганай: «За накъ са сятда къаял акъвазна, куь аял патал автобусдиз билет къачурди туш». Паттав гвай ван хъайибур и «мергьяматлу» касдиз нифретдивди килигнай. Гъич са шакни алачиз.

Гъа и месэладай... Зун, жуван рекъин юлдашни галаз райцентрдилай шегъре рекъий гъуз хкъезва. Къудухъай вичин хсуси машинда аваз хтай Рамазанов Рамиза чаз икI лагъанай: «Акъах, юлдашар, машинда, за куън лазим чкадиз агакъар хъийида». За и жегъилдиз лап рикIин михъивилелди чухсагъул лагъанай ва жувахъ галай юлдаш райбольницадиз агакъарун тIалабнай. Рамиза зи тIалабун лап еке гъевесдивди килиз акъуднай. Ингъе чун мад, низ вуч лугъудатIа чин тийиз, лап тажублу яз амукъзава.

За винидихъ жува акъалтзавай несилдиз чирвилер ва тербия гузвай школа акъалтIарай ва гъа са вахтунда агъалийрин патай гъакъван еке гъуърмет къазанмишнавай са шумуд жегъилдин тIварар къунай. Гъа са вахтунда жува зегъмет чIугвазвай школадин муаллимрин ахлакъди-кайни талгъана жадач.

Жув пешекар журналист яз, за жуван макъалайра а муаллимрин (иллаки дишегъли муаллимрин), абурун зегъметдиз ва дагъвийрин намусдиз хас тир ахлакъдиз еке къимет гуналди, абурун тIварар инсанрин арада райж авунай, газетриз макъалаяр кхъиналди.

Ингъе за винидихъ инсанрин мергъяматлувиликай са шумуд мисал гъана. Жуван са гъвечIи макъалада и жигъетдай мад заз вуч лугъуз кIанзава? Вичелай неинки Къурагърин жемят, гъакI чIехи Аллагъни кваз рази хъайи Къурагърин хуъруън администрациядин къил Рамазанов Абдурагъима Къурагърин са шумуд куъчедин агъалийрин патай икъван еке гъуърмет къазанмишун, белки, дуъшуъшдин кар хъанач жеди. Анжах са мисал. Райцентрдин Квелчик мягъле лап шегъердин куъчедиз элкъуърун бес и мергъяматлу касдин зегъмет тушни? ГъакI хейлин амай мягълеярни.

Саки яхцIурни вад йисан идалай вилик ДАССР-дин Верховный Со-

ветдиз депутаттар хкъягъунин карда сечкияр къиле физвайла, вичел и чIехи ихтибар ийизвай «Курахский» совхоздин Ашарин отделенидин нехирбан Ибеев Агъмедуллагъаз рагъметлу Къурбанов Мегъамедэмин муаллимди ихътин наказ (тIалабун) ганай: Гельхенай – Къурагъиз цин турбайра аваз хъвадай яд гъун. Къе и тIалабун гъикI килиз акъатнатIа, районэгълийриз чпин вилералди акуна.

Анжах са касди (инал завай абурун тIварар къуртIани жада) вичин хсуси такъатрихъ (Б.Э.) саки 100 метрдин мензилдай яд гъана, булах эцигзава, вични гъакъван середаказ. Анжах са касди (Т.С) мягъледин рекъиз махсус къаришма цун патал бес къадар вичин хсуси такъатар харж ийизва. Анжах са касди (Ф.С) (са вахтара татугай гъава авай йикъара регъметлуди секинарун патал къванер жагъин тийиз инсанар гъакъван кIеве гъатзавай) вичин хсуси такъатрихъ сурариз махсус плиткаяр гъизва. Анжах са касди (Г.А) вичин хсуси чиликай атIа-на, рехъ гъяркъуъ хъун патал вичин мергъяматлувал къалурзава. Коллективда хейлин ксари бедбахтвал хъанвай касдиз вичин хсуси такъатар теклифзава.

Ингъе анжах са касдилай икъван кIвалахар алакъайла, гъукуматдин жавабдар къуллугърал алай ксарилай кIвалах алакъ тавун ва я, мадни дуъз лагъайтIа, кIвалах туькIуър тавун алапат жадай кар тушни бес?!

Мисалар, мисалар... Абур чаз чи уьмуърда гъар юкъуз аквазва. Хъсан, мергъяматлу кIвалахри чун анжах шад ийизва, чи гуьгъуьлар хкажзава. ЧIуру кIвалахри лагъайтIа, чи гуьгъуьлар лап дериндай хазва. Шаксуз. Мергъяматлу хъун патал анжах вилик жергейра хъухъ, инсанар.

Абдулла Семедов

Лариса
Гъжиева

Чешмейрив

Дагъустан Республикадин халкъдин артистка Лариса Гъажиевадин яратмишунар дагъустандин музыкадин ва манийрин медениятди цуьк акъудай вахтунихъ галаз алакъада ава. Лап хъсан пешекаррикай сад хъуниз килигна, ада вичиз гъар жуьре хилера авай бажарагъ къалуруналди чи республикадин агъалияр вичел ашукъарна.

Лариса Ибрагъимхалиловнади чаз вичикай, вичин яратмишунрикай ва вичин гъвечли ватандикай ихтилатна.

Лариса Хосрех хуьре дидедиз хъана ва гъа ина члехини хъана. Школа акъалтларайдалай къулухъ ада Махачкъаладин музучилище вири вадар аваз куьтягъна. Гуьгъуьнлай Ростова С. Рахманинован тлварунихъ галай консерваторияда «халкъдин манияр лугъунай» курсар акъалтлар хъувуна.

Клвалахиз ада гъеле студент члаварилай башламишнай – 10 йисуз опердин ва балетдин театрда ва 8 йисуз республикадин Гьукуматдин хорда манияр лагъана. 2002 – йисуз Ларисадин «Зун хтана» тлвар алай сад лагъай альбом акъатна. Гъа и йисуз адан къилдин концертни хъана, гуьгъуьналлаз мад са шумуд альбом акъатна.

2008-йисуз Ларисади Кремлдин дворецда «Москвада Дагъустандин йикъар» фестивалда иштиракна. Ихътин фестивалра ва конкурсра иштирак авуналди Ларисади вичин манийралди хайи яхул члал ва меденият раижзава.

Лариса Гъажиевадикай газетрани журналра са хейлин макъалаяр ганва, амма къенин чи гуьруьшди чаз ам неинки хъсан манидар хъиз, гъакл-

ни вичин ватандихъ рикл кузвай кас хъизни ачухна.

– Квек «Гъвечли Ватан» лугъудай гафари гъихътин гъиссер кутазва?

– Зи гъвечли ватан Къули райондин гъвечли хуьр Хосрех я. Ина зун хана, члехи хъана. Заз и хуьр къадар амачир къван клан я, ана зи виридалайни хъсан вахтар фена, и риклел хкунри заз яшамиш жедай къуват гузва. Зи гъвечли ватан – им зи руьгъдин пайгарвал, зи итижар, зун дуьньядиз килигзавай къайда я. Им зи хизандин, зи тухумдин тарих я, гъа и чилел яшамиш хъайи ва зегъмет члугур. Заз жуван клан-пун чизва, за зи халкъдин адетриз гъуьрметзава. За рикливайни жув зи гъвечли ватандин агъалияр сад ийизвай члехи хизандин са пай яз гъисабзава. Зи гъвечли ватан – им меденият я, зи къилихдик хъсан хесетар кутур. За Хосрехдиз яхулрин медениятдин МЕККА лугъузва, вучиз лагъайтла гъа инай машгъур композиторар ва шаирар акъатна. Зи уьмуьр гъамиша анихъ галаз сих алакъада ава. Зи мурад и гъвечли ватан абад хъуник жуван пай кутун я. Зи гъвечли ватан – им зи клвал, зи даях, зи дамах я.

Зи хуьруьн дуьм-дуьз тлвар «Хъусраши» я, «хъус» – девлет, «щи» – хуьр («маци» – хуьр лугъудай гафуникай куьруь авунвай гаф).

Хуьруьн кефер пата са девир-да «Бала-къала» тIвар алай къеле авай, адетдин къелеяр хъиз гъамани хуьруьнбуру чеб чапхунчийрикай хуьн патал эцигнавайди тир. Мадни хуьре душмандин гъужумдикай хуьнуьх патал эцигнавай 4 башняни авай. Къумухай Дербентдиз физвай рехъ Хосрехай тIуз физва. Идаз чна пачагъдин рехъ лугъузва, инай Надир-шагъдин, Шамилан ва урусрин пачагърин къушунар фенай.

– *Куьне михи яхул чIалалди манияр лугъузва, яб гузвайбурук хайи чIал клан хъунин гиссер кутазва. Алай вахтунда аялриз хайи чIал чир тахъуниз куьн гьикI килигзава?*

– За жуван миллетдал ва хайи чIалал пара дамахзава. ЧIал амачирла халкъни амач гъавая лугъузвач эхир. Чара чIаларал рахаз клан хъайитIа, чирун патал са манийвални авач, амма хайи чIал авайни авачир сад яз амуькна кланда. Ам галачиз халкъдин

адетар хуьз жедач. Бес чун картадал гъаклан са нукътIа яз амуькъдани? Инсандин уьмуьр са шумудра куьруь я халкъдин уьмуьрдилай, амма чIала и вири девирдиз дурум гана халкъдин руьгъ хуьзва. Зун инанмиш я, гъар са жуваз гъуьрметзавай касди хайи чIалазни гъуьрметна кланда. Зи хайи чIал девлетлудини я, гъурчегдини, ам мани хъиз алахъзава меце-лай. Ам квахъда, амуькдач лагъана гьич фикирдизни гъиз кланзавач. Пара инсанриз чеб ватандивай яргъа хъайила, чIалан къадир жеда. Амма гьикъван хуш жеда, гъурбатда ваз хайи чIалал рахазвай кас акурла. И карди гафунихъ авай къуват къалурзава.

– *Гъар са концерт гайила, Куьне «дагъустандин сегъне» хкажзава лагъайтIани жеда. Квелей и кар гьикI алакъзава?*

– Завай концертдив гъакI гьикI клантIани хъурай лагъана эгечIиз же-

дач, я за ам гъаклан са адетдин мяре-
катдив гекъигзавач. Зи гъар са кон-
церт – им за жуван риклин къеняй
фикирна, адан винел кѳвалахна ара-
диз акъудзавай затI я. Им захъ галаз
кѳвалахзавай гъар са касдин еке зегъ-
мет я. Зун патал кѳилинди – искусс-
водин рекъе гъахълудаказ кѳуллугъ
авун я, инсанрив манийралди жу-
ван халкъдин руьгъдин гуьрчегвал,
халкъдин бажарагъ агакъарун я,
шадвал гун я. Эгер завай концерт
физвай арада яб гузвайбурал ихътин
гъиссер агакъариз хъайитIа, зун зи
къисметдилай пара рази яз амукъза-
ва ва мадни ашкъидивди халкъдин
кѳуллугъда акъвазиз гъазур я.

Мукъвара зи планрик квай кон-
цертдин тIвар «Чешмейрив» я. Ак-
вазвайвал, тIварцIи вичи лугъузва
и концерт къетIенди тирди. И кон-
цертда макъамар хейлин йисара
халкъдин музыка хуьзвай, Дагъу-
стандин халкъдин артист Навруз
Шахбазова регъбервал гузвай гъуку-
матдин халкъдин инструментрин ор-
кестрди яда. Мадни лугъуз кIанзава
хъи, концерт фонограмма ишлемиш
тавуна къиле фида.

Куьне суал гуда жеди вучиз «Чеш-
мейрив»? Сир туш, эхиримжи йисара
сагъ са халкъарин меденият ва аде-
тар квахъзава, жемиятдин руьгъдин-
ни ахлакъдин ерияр чIурзава...

Зи фикирдалди, Дагъустанда лап
важиблү месэла чи халкъарин хсу-
си манияр лугъун къвез-къвез ара-
дай акъатун я. Дагъустандин музы-
ка туьркеринни арабрин, азиатрин
музыкадалди эвеззава. Алай девирда
чахъ ахътин мумкинвилер ава хъи,
чавай са гъвечIи халкъдин медени-
ят вири уьлкведиз райжиз жезва.
Бес чна вучиз чи халкъдин адетар,
яшайиш, манияр райжизавач къван.
Халкъдин меденият – им рекъин
тийидай руьгъ я ва, эгер вавай ам
масадбурал агакъариз жезватIа, им
бахт я! За жуван манийриз яб гузвай-
бурухъ галаз и бахт пайзава, за абур

чпин чешмейрив хкизва ва абуроз
халкъдин манийрихъ авай девлет,
абурухъ гъамиша яб гуз кIан жедай-
ди, абур са чIавузни дебдай акъат
тийидайди субутзава.

– *Къенин юкъуз Куь уьмуьрда ва
яратмишунра вуч дегишвилер хъана?*

– Уьмуьрдани, яратмишунрани
пара дегишвилер хъана, амма жуван
кѳвалахдив зун эгечIзавай тегъер,
жуван вилик эцигнавай мурадар зи
дегиш хъанвач. Яратмишунар зун па-
талди – им дегишвилер арадал гъиз-
вай куьлег я. Инсан дегиш жезва,
уьмуьрдин уькIуь-цуру акунивай ам
хейлин затIариз, агъвалатриз маса
жуьреда килигзава, феи йисариз
къимет гузва. Артист, лагъайтIа, ге-
нани. Адавай гъа са жуьреда арха-
йиндиз, вердиш хъанвайвал уьмуьр
тухуз жедач, икI хъайитIа килигза-
вайбурун итиж адахъ амукъдач. За
кIевелай жуван репертуардал гуьз-
чивал ийизва, халкъдин искусство
бинедай чириз алахънава, вучиз ла-
гъайтIа адахъ галаз зи вири уьмуьр
алакъада ава. Мадни жуван концер-
тар тухунин истемишунарни дегиш
хъанва. Абуроз хъсан къимет гун па-
талди пара зегъмет чIугвазва ва кѳва-
лахдин юдашарни и рекъел гъанва.
За абуроз гъамиша чухсагъул лугъуз-
ва. Жуван муаллимризни, дуитариз-
ни еке гъурмет ийизва Ширвани Ча-
лаеваз ва Фаина Графченкодиз...

– *Квез чиз халисан артистдиз
агалкъунар гъизвай затIарикай къи-
линди ва я кѳилинбур вучар я?*

– Сифтени-сифте, ваз тIебиатдин
патлай бажарагъ хъана кIанда. Амма
са бажарагъ хъаналди дуьз къвезвач.
Гъавиляй, къвед лагъайди – алахъун
ва зегъмет чIугун я, виликди фин ва
хъсан пешекар хъун патахъай. Пуд
лугъудайди, къулухъди кам авачир-
ди чир хъана кIанда, тахъайтIа вири
алахъунар гъавая фида.

Виолетта Ратенкова

Берлинда гатфар

Са ни ятлани, вилиз таквадайда, Хильдедин умуър идара ийизва. «Са нин ятлани таквадайдан гъили стлу датлуз чулавни лацу шахматрин къулунал алай фигурарар вичиз кланивал къугъурзава», – фикирзавай къе, 8 – майдиз вичин пудкъанни цлуд йис тамам жезвай Хильдеди. Ам Эбертштрассе куьчеда къуд лагъай гъавада авай клвалин ахъа даклардив акъ-

вазна, Тилгартен паркунин къацу гъуьлуьз килигзава.

Са члавуз вичивай къакъудай жегил йисаринни алатай вахтарин гъайифдик перишан хъанвай адаз ракларик са ни ятлани тлуб кягъай ван атана. И жуьреда ракларик ван кутадайди, Хильдеди вичин саягъда «Хелен» лагъана тлвар эцигнавай адан къунши «урус» немец дишегъли Еле-

на я. Еленадин ата-бубаяр гьеле цемужуьд лагъай асирда, Къвед лагъай Екатеринадин девирда Германиядай Россиядиз куьч хъайибур тир. Ингье, гила ам вич къад лагъай асирдин 90-йисара вичин «ватандиз», Германиядиз, хвани гваз хтанва. Къанни цлуд йисуз Хильдени Елена са квалера яшамш жезва, сада-садаз члалар чирзава: Хильдеди – урус члал, Еленади – немс члал.

– Пакаман хийиар! – лугъзва Еленади урус члалал!

– Абат хийиар, Хелен! – са тлимил чара члалан тах кваз жаваб гузва Хильдеди. Еленадин гъиле цуькверин гъвечли клунчли лентиналди кутлунвай гъвечли къвати ава. Къватида хъипи кагърабадин надир брошка ава. И брошка Еленади Рижское взморьеда (Юрмалада) гьеле советрин девирда маса къачурди тир – аниз ам чараралди сад-садаз чир хъанвай латыш дуст рушан, Эведин, патав фенвайди тир. Къе и акъатай-хъипи рангунин брошка ада хайи йикъан пишкеш яз Хильдедиз багъишда. И пишкеш Еленади яхцлур йисуз вичин квалел хвейиди я. Виш асиррин къене кагърабадин къиринин рикле кватл хъанвай ракъин нурари Хильдедин перишан гуьгъуьл экуь авурай!

* * *

Махачкъаладин хъуьтлуьнни гатфарин, – адет яз, чпин чкаяр дегишардай вахтарин – рагъул, залан цифер авай йикъарин эвездиз алахъай майдин йикъар атана.

Мегъамед, гъиле чай авай истиклан аваз, илимрин Академиядин пуд лагъай гъавада авай вичин кабинетдин ахъазвай даклардив акъвазнава. Ада тарихдин, археологиядин ва этнографиядин институтда кваллахзава. Гат-

фарин эвел къилера, суварин вилик квай юкъуз, кваллахдин юлдашрик квай маевкайрин, «шишер-мишерин», тлебиатдал жедай шадлухрин гъакъиндай гъарай-эвердиз Мегъамеда са фикирни гузвач. Адет яз, майдиз адан гуьгъуьлар члур жедайди я. Куьчедин а пата вилер къекъуьрзавай адаз гъамиша акваз жедай шикил жагъизвач: «Спорт» мугъманхана алай чкадал гила хараплайрин хараяр ала. «Са йисара Берлиндани гъа ихътин хараплайр авай жеди», чайдик тлур хкуьриз, фикирзава Мегъамеда.

Вичин рикел аламачир дидедин къамат каразава адан вилерикай. Адаз хиялдай лап жегъил дишегъли аквазва, ингье, адан яхцлурни цлуд йис хъанва, гила лап къуьзуь хъанва жеди... Чан къванни аламатла? Мегъамедаз адан фамилияни чизвач. Бубади лагъаначир. Гъатта вич рекъидайлани лагъаначир. Анжах лап жегъил члавуз, са гужалди адаз вичин дидедин тлвар вуж ятла чир хъанай: «Хильде» – ванце тлал аваз са гаф лагъана, мад яргъал йисара кисун давармарнай бубади.

Немецдинни аварвидин иви – муркни цлай. Сад-садав къан тийидай алемар. Гьиссеринни акъулдин куьтягъ тежедай гъуьжет. Мегъамед сифте гъуьлуьн къере авай гъвечли шегъерда, гъуьгъуьнлай, гъамиша хъиз, какахъай, чалпачук, къайда авачир, къуд патахъди чклъиз, еке жезвай Махачкъалада яшамш жезвай. Къве аккордин авар макъамрикай лезет къачур Мегъамедаз Бахан музыкадихъ яб акализ клан жедай. Амма са Бахавайни Бетховенавай, Генделевайни Брамсавай адаз Дагъустандин дагълар эвез ийиз жедачир. Аял члавара къецил клавачерив гатай члурар, къакъан, клукл алгъурзавай хъипи цуьквер авай гегъенш къацу дагъла-

рин ценерни синер авай хайи дагъ-лар...

Мегъамед, ван алаз даклар акъална, папкаяр дуьз харада кватна, компьютер хкудна, истиклан чуьхвена, квализ хъфена. Ина ам кылди ацукьда. Пакадин суварин юкъузни. Гъалибвилини юкъуз...

* * *

Хильдеди вичиз Россияда хва авайди садрани Еленадиз лагъаначир. Я Россиядани ам садрани хъайиди тушир. Са шумуд гъилера, риклик гъалаба акатна, чамаданар кватна, фена, хцихъ къекъведа лугъуз гъазур хъанай. Амма са гъихътин ятлани маса гъиссди ам къуна акъвазарнай. Шехъиз хъана. Интернетда агъзурралди шикилрин арада вичиз таниш клалубрин инсандихъ къекъвез хъана. Мегъамед Алиев. Мегъамед Алиев. Мегъамед Алиев.

Ада садрани вич Дагъустандай тир, экуь-вили вилер авай авардихъ галаз таниш хъайидакай Еленадиз ихтилатначир. А жегъилди Вюнсдорфда – гъвечли секин, Берлиндивай яхъцур версинин яргъа авай шегъерда – къуллугъ ийизвай. Са вахтара аниз Москвадай гъар юкъуз поезд физвайди тир. И вокзалдик Хильде вичин халадин руш Ирмани галаз Москвадай жегъилрин слётдай хквезвай делегация вилив хуьз атанвайбур тир, гъа ина адан цлару вилерни расу чларар авай урус аскердин вили вилер сад-сада акъунай... Чеб иниз вучиз атанвайди ятла, риклел хкизвай Ирмадин гафариз яб тагуз, Хильде иниз атанвай аскеррин кватлалдин гуьгъуьниз физвай. Аскерар, гъилерик гъвечли чамаданарни кваз, чебчпихъ галаз рахаз-хъуьрез физвай. Садлагъана абурукай сад, гъиле авай

чамадан чилел эцигна, къулхъди элкъвена. Хильдеди, атана, салам гун яз, гъиляргъи авуна:

– Хильде.

– Рядовой Алиев, – са тлимил теспа-ча хъанатлани, аскердини гъил вугана ва алава хъувуна: – Гъажимурад.

– Гаджъимъюрат? – хабар хкъуна Хильгеди.

Жегъилар Вюнсдорфда гъарай-эвер галачиз эвленмиш хъайиди, цемумъжуьд йис хъанвай вичин руш клавачел залан хъайила, адан бубади и кар гъикл къабулнайтла, Еленадиз чизвачир. Хильдедин бубади, Берлиндин университетдин профес-сор, Кавказдин тарихдай пешекар, археолог ва этнограф Генрик Берга вичин рушаз, гъелбетда, урус члални чирзавай. Амма ам икл, «сифте гъалтай урусдиз» гъуьлуьз фирай лагъана ваъ, адаз руша вичин кеспи давамарна кланзавай, вилик Советринни-Германиядин саналди тир илимдин еке квалахар хъун мумкин тир...

– Ам аварви я, буба! – Хильдеди гъа са гаф тикрарзавай, вичин чагъадиз алуклдай пек-лек гъазурзавай.

Я Еленадиз, я Хильдедиз вичиз Гъажимурадан диде-бубадин фикир гъихътинди хъанайтла, чир жедач. Са йисалай отпускадиз хтай Гъажимурадаз абуру икл лагъанай:

– Чаз ви немец аялар герек туш! Ви члехи-буба дяведа телеф хъайиди я! Мадни: вахъ вал вил алай свас ава. Амината вун вилив хуьзва!

Аминат Гъажимурадан амледин руш тир, багагъат адан вил Гъажимурад вичел эвленмиш хъунал алай – руша гъеле 8-классда клелзавай.

– Диде, дах, абур немсер я, фашистар туш! – гъарайзавай Гъажимурада, амма дидеди чин ачухзавачир, буба, за немец-хтулдиз гъикл чан-рик

ийидайди я! – дугъуз, кIвалаяй экъечIиз физвай.

Вюнсдорфдиз Гъажимурад масад хъана хтанвай, ада Хильдедикай вилер чуьнуьхзавай, тIимил рахазвай, амма Хильдеди и крариз фикир гузвачир. 1974- йисан апрелдиз Хильдедиз хва хъана.

– Мегъамед, – къетIидаказ лагъана «урус» дагъустанвиди. Хильдеди гъуьлуьн гафунал гаф эцигнач...

Еленадиз Гъажимурада йис хъанвай хва вичин яргъа ватандиз гьикI хутахнатIа чизвач. Ахпа – са ван-сесни авачир кIияматдин йисар. Чара жедайла, Гъажимурада лагъана:

– Хильде, рикIелай алуд. Са затIни хъайиди туш. КIандачир вун заз... Мегъамед авар я. Ам дагълари вилив хуьзва. Жуван уьмуьр цIийи чарчелай кхьин хъия – гъуьлуьз ахлад.

Бес Еленадиз вуч я чизвайди? Хильде гъуьлуьз фена – вичин бубадин гъилик кIвалахзавай жегъил касдиз, къанни цIувад йисуз санал яшамиш хъана, кве аял хана. Хильдедин гъуьл кьена цIуд йис алатнава, руш Бельгияда гъуьлуьк ква, хва... Адакай Хильдедиз рахаз кIандач, адан звал алай жегъилвилиг гелер гъеле кве агъзур лагъай йисарин эвелра квахъна...

– Хильде, заз и мукъвара са фитнедин ван хъана... Белки, ам фитне туштIа? Бязи немсериз Германия мад кве чкадал пайиз кIанзава. Им жедай кар яни? Мегер алатай вахтар элкъвена хкиз жедали?

Хильде мяггтел хъана дуст дишегълидиз килигна, мад дакIардихъ элкъуьн хъувуна.

– Зани фикирарзава... м-м-м... Белки, зунни элкъвена Саратовдиз хъфидатIа? Алатай йисуз Россиядиз фена хтайдалай кьулухъ, заз мад аниз хъфиз кIанзава...

– Вучиз лагъайтIа, чун урусар я, – дугъузва са тIимил чара чIалан тав кваз Хильдеди, накъварив ацIанвай вилер къуншидихъай чуьнуьхиз. АтIа чIавуз Гъажимурада адас вич кIан туш лагъайла, ам чIалахъ хъаначир.

* * *

Германияда муьжуьд лагъай май – Азадвилиг югъ я. Им Гетединни Гейнедин, Марксанни Энгельсан, Вагнеранни Шуманан, Гофмананни Ремаркан уьлкведа Дуьньядин квед лагъай дяве куьтягъ хъайиди къейд ийизвай югъ я. Амма и сувар туькьуьлвилиг тIеам галай, ажайиб сувар я. Жуь жувал гъалиб хъайи уьлкве яни ам? Тажуб жедай кар ам я хьи, Хильде хайи югъни гъа и ажайиб югъ я.

Дяве куьтягъ хъайи цIуд йисалай хайи Хильдедиз Берлинда гзаф крар акуна. Адан рикIел шегъер кве патал гьикI пай авунайтIа, хъсандиз алама. «Абурни» «ибур». ЯхцIурни цIусад лагъай йисуз ругуд йиса авай адас Берлиндин цал гьикI эцигзавайтIа, вичин къанни цIукъуд йиса аваз, кьудкъанни кIуьд лагъай йисуз – ам гьикI чуькIурзавайтIа, акунай...

...Югъ мичIи жедайла, Хильдедин зурзун квай гъил чамадандал физва. «Зун эхирни фида а Махачкъаладиз! Хъурай тIун зи тIвар «Магълубарайди»?! Магълуб жедач зун!» – вичи-вичик дугъузва ада, гъамиша хъиз, вичин кIисметдихъ галаз женгиниз экъечIиз гъазур декъикъайра.

Са ни ятIани, вилиз таквадайда, Хильдедин уьмуьр идара ийизва.

2025г.

Иина Гъажиева

Экуь мурадар рикле аваз...

Къенин чи макъаладин игит – Кчун Къазмайрин юкъван школада агал-къунривди келзавай, Мегъарамдхуьруьн райондин искусствойрин школада чирвилер къачузвай, музыкадин пуд (далдам, гитара ва чуьнгуьр) алатдал къугъвазвай, вичихъ гуьрчег сес ва алакьунар авай Эмилия Саидова я.

Эмилия Саидовади гитарадихъ галаз лугъузвай «Прекрасное далеко» мани («Гостыя из будущего» кинодай) заз ютубдай Атлухан Бабаева вичин каналда эцигнаваз акунай. Гьелбетда, и маниди гьасятда фикир вичел желбна. Бес им чи къайгъусуз, са дердини авачир аялвилин вахтарихъ галаз алакъалу фильм тир эхир.

Гьеле аял къил тир рушан назик сесини а къадар вичел члугуна хьи, гьатта зун адан хайи хуър тир Кчун Къазмайрал фидайвал хъана.

Иниз зун атанвайди сифте сефер тир. Югъ гьеле нисинив агакънавачир. Нуъклерин манийрин сесерилани, михьи гьавадилаи гъейри ина гъар жуьре векьер-къалар какахъай ва цуькверин атиррин нияр авай. Хуър Самур вацлун эрчли кьерел экли хъанва.

Ингъе Абдулнасир ва Зайнаб Къазихановрин квалер. Варарин вилик Эмилияни адан члехи диде Зайнаб зун гуьзлемишиз акъвазнавай. Ачух чинал хъвер алай и дишегъли гьасятда риклиз чими хъана. Гъаят тирвал элкъвена жуьреба-жуьре цуьквер канва – са шумуд жуьре къизилгуьлер, бархат цуьквер, ирисар, лилияр..., гъаклни члехи къапара канвай кваллин цуьквер – куркълвач, беневша ва масабур. Ихътин гуьрчег тлебиатди вун элкъуърна къунвайла бес мани лугъудачни? Амма, вири галай-галайвал...

Абдулнасирани Зайнаб Къазихановри пуд аял – къве рушни са гада – хана, хвена, уьмуьрдин шегъредал акъудна. Хва Гъажикъули вичин хизанни галаз Саратовда яшамиш жезва, ада ихтиярар хуьдай органра кваллахзава. Гъвечли руш Рейгъан гъа и хуьруьз тухванва. Ам вичин хизанни галаз Москвада яшамиш жезва. Члехи руш Милена – Эмилиядин диде – вичин диде-бубадихъ галаз санал яшамиш жезва. Миленади военный рекъай кваллахзава.

– *Манияр лугъун, я тахъайтла музыкадин алатрал къугъун. Сифте кведай башламишнаи? – суал гана за Эмилиядиз.*

– Гьелбетда, манияр лугъунилай. Бадедин гафарай, заз гьатта рахаз чир жедалди, мани лугъуз чир хъана, – хъверзава руша. Зи риклел акъван хъсандиз аламач, амма заз гъикл ава хьи, жуваз жув чир хъайидалай инихъ зи мецел манини ала.

Ихтилатдик Эмилиядин баде Зайнаб Гъамидуллагъовна экечлна.

– Дугъриданни, гъакл я. Акл хъана хьи, Эмилия гъвечли члавалай зи вилик ква. Аялдин гьеле йисни зур тахъанмаз, адан дидени буба чара хъана. А вядеда са йисан къене чи хизан Подмосковьедиз Наро-Фоминскдиз фена. Са тлимил вахтунда Эмилия гъана аялрин бахчадизни фена. Гъа ина хтулди сифте яз тербиячийрин ва аялрин диде-бубайрин вилик шиирар келлиз хъана. И кар адаз пара бегенмиш хъана. Амма рикливай музыкадин алатрал къугъваз чирун, манияр лугъун, къуьлерал машгъул хъун, халкъдин вилик экъечлун – ибур вири хайи хуьре башламишай квалахар я.

Аквазвайвал, Эмилия Саидова гъвечли члавалай искусстводиз мукъва хъуник бадедин пайни ква. Зайнаб Гъамидуллагъовнади медениятдин хиле зегъмет члугваз саки 38 йис я. Са вахтунда ам хуьруьн Медениятдин кваллин директор тир. Гуьгъуьнлай, оптимизация себеб яз, хуьрерин Медениятдин квалериз райондин центр тир Мегъарамдхуьре умуми са директор туна, чкайрал алайбурукай заведующияр хъана. Зайнаб Къазихановадин гъилик гъаклни Газардклам, Кчун ва Къепир Къазмаяр хуьрерин худрукар ква.

Гьелбетда, Зайнаб Гъамидуллагъовнади тухузвай гъар са мярекатда гъвечли хтулдин иштираквални авачиз тушир. Манияр, къуьлер, халкъдин адетар къалурзавай куьруь сегънеяр – гъа ихътин репетицияр Эмилиядиз квалле мукъвал-мукъвал аквазвай.

Музыкадин алатрикай Эмилияди сифтени-сифте далдам ягъиз чирна. А члавуз руш къвед лагъай классда авай. Члехи хъунивай адаз гитарадал къугъвадай ашкъи жезвай.

– Заз гитара гъамиша бегенмиш тир,– лугъузва Эмилия Саидовади. – Квез чиде жеди ютюбда AkStar лаблаб алаз сада акъван хъсандиз гитара язава хъи. Адан халисан тIвар Павел Аксенов я. Ам къугъуна четин техника фингерстайл (адак мелодия, аккомпанемент, бас ва перкусия вири акатзава) ишлемишуналди пара машгъур хъана. Зун гъамиша ам къугъвазвай саягъдиз килигдай ва жувазни икI къугъваз чир хъанайтIа лугъуз, фикирардай.

Зи ю йис хъайи юкъуз, халуди заз пишкеш яз гитара багъишна. Заз акъваншадхъанай хъи, гъаттагъясятда ам чирунив егечIна. Эвелдай жува жуваз чириз алахъна, ахпа «Лунный свет» группадин художественный руководитель тир Меликов Касмудин муаллимдин патав фена. Гуьгъуьнлай Мегъарамдхуьруьн райондин искусствойрин школадин муаллим Вадим Зейдуллахович Байрамалиеван гъилик чирвилер къачуз хъана. Гъа квез акур «Прекрасное далеко» мани лентиниз къачудалди Вадим Зейдуллаховича лагъанай: «И мани Эмилияди ягъайтIа, ам виридаз бегенмиш жеда. Вучиз лагъайтIа, и мандив анжах Эмилиядин къамат къазва».

Шак алач, муаллимдин гафар гъахъ хъана. Вадим Зейдуллахович

вичин кIвалахда лап хъан пешекар тирди аквазва. Искусствойрин школада са хейлин аялар ава, абуру хъсандиз шикилар чIугъазва, манияр лугъузва, къуьлер ийизва ва икI мад. Виридахъ галаз Эмилияди хуш рафтарвилер хуьзва. Азад вахт ада ктабар кIелиз акъудзава.

– *Бес чуьнгуьр?*

– Чуьнгуьр гъиле къуна са йис я. Ам заз бадеди чирзава, – хъверзава руша.

Чи суьгъбетдик мад Зайнаб Къазиханова экечIна.

– Куьн агъадач жеди, им гъикI хъайи кар ятIа. Манияр за гъамиша лугъузва, амма чуьнгуьр ягъиз зазни чизвайди тушир. Лугъун хъи, Эмилия тек сад туш захъ галаз мярекатра иштиракзавайди. Генани дуьз лагъайтIа, зи гъилик къуьлер ийизвай, манияр лугъузвай мад кьуд руш ква: Амина Юриковна Шихкеримова, Милана Нуриковна Шихкеримова, Элина ва Алесея Агъакеримоваяр. Гъа икI, зи кIвалахдин юдаш ашукъ Айдун Мегъамедова заз лугъуда: Зайнаб вах, вахъ хъсан сесни коллектив ава, захъ – алакьунар. Жегъил рушариз чуьнгуьр ягъиз чирдай заз мумкинвални авач, я абуруз вахтни жедач жеди. Ша за ваз чирин, на – абуруз. Гъа икI Айдун муаллимди – заз, зани аялриз чирзава.

– *Эмилия, ваз пара таъсир авур, виридалайни рикел аламукъай вахт гъим я?*

– Жува иштиракай гъар са мярекат зун патал таъсирлуди хъанай. Докъузпара ва Табасаран районрин юбилеяр къаршиламишзавай вахтар, Ахцегъ района мярекатда иштиракай вахт. Амма виридалайни рикел аламукъайди и вахтар я: 2016-йисуз сифте яз зун Мегъарамдхуьре члехи сегънедал экъечлна, «Сагърай, лезгияр» мани лагъай вахт. Къвед лагъайди, алай йисан майдин вацра Къасумхуьрел къиле фейи «Пенкер Баха. Аялрин сес» конкурсда за сад лагъай чка къур вахт.

Эмилия Саидова са хейлин грамотайрин, дипломрин сагъиб я. И карда, са шакни алачиз, Вадим Байрамалиеван куьмекни пара я. Аялри къазанмишзавай гъар са агалкъундин къудухъ муаллимдин зегъметни галайди рикелай алудна виже къведач.

Чна умуд кутазва, ибур Эмилиядин сифте камар тирдахъ ва гележегда адахъ мадни члехи агалкъунар жедайдахъ. Низ чида, белки са мус ятлани Эмилияни Къиргъизиядай тир вичиз «девушка-оркестр» лаклаб ганвай, вичивай музыкадин цлуд алатдал лап хъсандиз къугъваз жезвай

Мария Наумова хъиз машгъур жеда жеди. Са кар якъин я – рушаз музыкадин вири алатрал къугъваз чирдай фикир ава.

Гъвечли члавалай яратмишунрал рикл алаз члехи жезвай руша, школада вири вадар аваз клелзава. Алай вахтунда ада 9-класс агалкъунривди акъалтларнава. Эмилиядиз духтур жедай мурад ава. Ада лугъузва:

– Мани, музыка зи уьмуьрда захъ галаз гъамиша жеда, амма заз медицинститутдик экечлдай ва жувакай духтур жедай мурад ава. Заз гъвечли члавалай масабуроз куьмекар гуз кландай, чарадаз жувавай жедай хъсанвал авун – им чи хизанда адет я. Заз чиз, эгер вуна са гъвечлиди хъайитлани хъсанвал авуртла, ви хъсанвал агакъайдазни валай чешне къачуз клан жеда. Акл хъайила, белки са тлимил хъайитлани дуьнья хъсанвилехъди дегиш жен.

Дугъриданни гъахъ гафар я – музыкади инсандин руьгъ михьи ийизва. Ам гуьрчегвилив ва камалдувилив ацланва. Ингъе, гъикъван экуь мурадар ава Эмилиядин рикле. Къуй ам вичин мурадрихъ агакърай!

Наира Ибрагъимова

Наида
Гъжимергъамедова

Тебиатдихъ галаз секинвал ва архайинвал

Табасаран – им Дагъустандин виридалайни гуьрчег чкайрикай сад я. Гатуз ина дагълар къацу рангадинди жседа, чуьллер тирвал элкъвена экъечлавай къалин векъери, бегьерлу багълари, уьзуьмлухри рикл шадарда. Чна Гъажимегъамедоврин хизандин патав фидай члавуз и тлебиатдикай лезет хкудзавай. Табасаран райондин центр тир Хучнидилай са тлимил яргъа Хатил лугъудай хуьре туристрин базада чал вил алаз Наидани Тажир Гъажимегъамедовар акъвазнавай. Ина гуьлуьшан чуьллера жиклийрин, къвакъвдин валар, алучадин тарар, са тлимил виняй хъиз клерец тарар авай. Бязи чкайра клерец тарарин, ичерин, чуьхверрин багълар са шумуд километридиз къван эклий хъанвай. Табасаран райондиз «къацу Табасаран» ва я «дагъустандин Швейцария» лугъузва.

Базадиз атайла, чна эвелдай мугъманрин бицли квалера сиягъат авуна. Ина столовая, кинозал (ам гъеле агалнавай) авай. Гъяркъуь беседкадик фейила– ам къакъан чархал алай – чаз чархун кланяй ван ацалтна авахъзавай, къванерин арайрай вичиз рехъ жагъурзвай Рубас вацл, Тажира вичин гъилералди эцигнавай муьгъ акуна. Амма Наидадин уьмуьрдин юлдаш карчи я, адаз маса квалалахарни пара ава. Гъавилай туристрин базадин вири дердияр Наидади гъялзава.

Винел патан акунрай Наида пуд велетдин диде я лагъана, гъич фикирдизни къведач. Чехи хчин 23 йис я, рушан – 16, гъвечидан – 5 йис. Цару вилер авай гуьрчег жегъил дишегълиди хизандин кар вичин хивез къачунва.

Вичин уьмуьрдикай суьгъбет авурла, чаз чир хъайивал, Наида Табасаран райондин Сертил хуьре дидедиз хъана. Ахпа адан диде-буба

Каспийскдиз куьч хъана, ина абур куьведани «Дагдизель» заводда квалалахзавай.

Наидади Каспийскда школа куьтягъна, гуьгъуьнлай республикадин меркезда ДГУ-дин филологрин факультет акъалтларна. Гъеле вуздин 2-курсунин студентка тирла, Наида 5-курсунуна клелзавай Тажираз гъуьлуьз фена. Ада Тажиран хайи хуьр тир Жулида муаллимвиле квалалахни авунай. Уьмуьрдин юлдашри еке дамахдивди ва кланивиливди чпин хуьрйай цлудалай виниз илимдин докторар акъатна лугъузва. Мадни и хуьре хъенчлин къапарин цехни авай, гъа Испикрин ва Балхаррин хътин машгъур.

Мад Жулида куьгъне мисклин ва медреса ава. Ина неинки Табасарандай, гъаклни Къиблепатан Дагъустандай вири инсанар къвезвай ислам диндин центр авай.

Са шумуд йисуз школада квалалахйидалай гуьгъуьниз, Наидади вичин

пеше дегишарна. Ада вичин алакьунар са шумуд пешеда ахтармишна. Са сеферда адаз Тажира чинебан савкъват авуна. Им 2003-йис тир. Ада чил къачуна, лазим вири документар къайдадиз гъана, мугъманар патал бицли квалер эцигна ва иниз газ, яд, интернетни гъана.

Гъа икI, Гъажимегамедоврин хизанди Рубас вацлун патав са гуьрчег чкадал ял ядай база ахъайна. Им абурун уьмуьрда тек са бизнес туш. Бязи вахтара лап четинни жезвай.

– Чаз жуьреба-жуьре хилера тежриба хъанва, базардин квалахдизни анализ гана, игътияж авай затлариз фикир гана ва нетижа къуна. Чаз неинки гъаклан са база, атай мугъманриз бегенмиш жедай, элкъвена гуьрчег тлебиатди кьунвай, ял ядай чка ахъайиз кланзавай, – лугъузва Наидади. – А вядеда района авай машгур са къве база тир, иллаки гатуз абур мугъманрай ацлузвай. Чна фикирна, и рекъай квалахна клан-

да. И карда ихътин къайдадал амал авуна «Чарадан квалахдиз килиг ва жува гъабурулайни хъсандиз ая». ИкI, мугъманриз къулайвилелди ва архайинвилелди тлебиатдин гуьрчег-виликай лезет къачудай мумкинвал гузвай «Хапил» база ахъайна.

База ачухай са къве вацралай Наидадиз сифте мугъманар атанай ва, иесидин гафарай, абур пара рази яз амукънай.

Къиблепатан Дагъустан – им неинки туристрин арада адлу чка я, гъаклни тлебиатдин халис жавагъир хъиз я. Дагълара тлебиат кьетленди я, гъа са вахтунда шегъердин къалабулхудивайни яргъа жедай мумкинвал жезва. Амма и женнетдани гъялна кланзавай месэлаяр ава – чала ацалтай хътин – рекъер, интернет ва алакъа.

«Хапил» базадин кьетленвал неинки инин умунвал, секинвал я, гъакI табасаранрин чилин гуьрчегвални я. Иниз шегъердин кат-галтугуникай, телефонрикай инжиклу хъанвайбур

регытвал къачуз, къилив, мефтледив ял ягъиз тун патал къвезва. Инин миxъи гъавади, дагъларинни вацларин иервили, къацу чуъллери гъар садан гуьгъуьл ачухарда.

Наидадиз гележегда хизандин кар мадни вилик тухудай, адан ад хкаждай планар ава.

«Мугъманрин квал Хапил» секин-диз ял ягъиз кланибур патал я – ина я клеviz кутунвай музыка, я ички авач. Ина дискотекаяр тешкилзавач. Гъа и къайда аваз ина са йис туш, гъавиляй мугъманривай экуьнахъ анжах нуьклерин макъамрихъ яб акализ жада.

– Гьелбетда, гъа и кар себеб яз, са хейлин муштерияр иниз къвезвач. Са патахъай им чаз зиян я, муькуь патахъай – чаз чи муштерияр ава, анжах гъа ихътин ял ягъун хуш тир, тлебиатдихъ галаз секинвал ва архайинвал клани.

Зазни зи уьмуьрдин юлдашдиз турбизнес гъа ихъгинди яз аквазва. Чи мугъманриз Хучнидилай са-къве

километрдин мензилда авай чарчар-диз тамашдай мумкинвал ава. Ха-наг вацлун ятар, рагаринни чархарин арайрай вичиз рехъ акъудиз, къанни цлуд метрдин къакъандай бицли ви-рез авахъзава. Мад базадin муькуь Ирид стхадинни са вахан къеле гва. Ам къакъан рагал ала, адан кланяй къибледихъ фидай тек са рехъ ава. Къеледин патав тарихдинни этно-графиядин музей гва. Хустил хуьруьн къилихъ Дюрк къветлни (пещера) гва. Ам са шумуд кваликай ибарат, гзаф «къатарин» къветл я.

Чпин хизандин кардикай Наидади хайи макандихъ еке кланивал ва аш-къи аваз ахъайзава. И кланивал ада атай мугъманрихъ галай пайзава ва риклин сидкъидай вичин гъвечли ва-тан тир Табасарандикай ва Дагъус-тандикай Урусатда жезмай къван гзаф инсанриз чир хъана кланзава.

Виолетта Ратенкова

Альпийт
Гъжиева

Минцифры
России

российский книжный союз

МОСКОВСКАЯ
МЕЖДУНАРОДНАЯ
КНИЖНАЯ
ЯРМАКА

КНИГА
ГОДА

2024

ЕЖЕГОДНЫЙ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ
КОНКУРС

ТОРЖЕСТВО
НАГРАЖДЕНИЯ
ЕЖЕГОДНОГО
КОНКУРСА

ЭЛЕКТРОТЕАТР СТА
МОСКВА

5 сентября 2024

Ктаб амуцьда!

Чарчин ктабрин ад хкаж хъхъанва. Кледайбуру тарихдин прозадиз, ватандин тарихдиз талукъ малуматриз, публицистикадин ктабриз артух фикир гузва. Инсанриз чи уьлкведин тарихдикай, адан миллетрин адетрикай, селяткарвилерикай, яшайишдин кьетленвилерикай гзаф чифриз кланзава – алаатай ва гилан девирдин ишиклриз кьетлендаказ фикир гузва.

И барадай «Дагъустан» твар алай Издательство ктабар чап авунин рекъе неинки чи республикада, гьакл-ни вири Россияда вилик кьиле авай-бурукай сад я. Ина жуьреба-жуьре яшарин, пешейрин иесяр тир ксариз хуш жедай ктабар чап ийизва, ва гьаклни гьар вядеда инсанри гьихьтин ктабрихъ ялзаватла, вуч клелиз кланзаватла – и кардизни рикливай фикир гузва, гуьзчивал ийизва.

«Дагъустан» чапханади республикадин халкъарин милли чаларалди ктабар акъудуниз, кьит тир малуматар авай эсерар, дидед чалар чирунал желб ийидай литература чап авуниз иллаки кьетлен фикир гузва.

Гьихьтинди я ам, гележегдин ктаб? Республикада ктабар чап авунин кар гьи жуьреда виликди тухуз жедатла, «Дагъустан» чапханадин редактор Альпийат Гьажиевади ихтилат ийизва.

– «Дагъустан» издательствода эхиримжи вахтара важиблу гьихьтин серенжемар кьиле фена?

– Четинвилер авай члаварилай кам яна, ктабар чап авунин кар, гьукуматдин идарайрихъ галаз кьуьнкъуьне аваз виликди физва. Ина кар тек са гьукуматди гудай куьмекдални инсанриз клелдай ашкьи хьунал алач, йис-йисандавай гзаф жезвай яратмишунрин конкурсини, акъажунрини ктабар чап авунин кардиз рум гузва, чапханайрин кьадар артухарзава. «Дагъустан» издательстводин кар алай проектирикай сад маш-

гьур Расул Гьамзатован виш йисан юбилейдиз талукъ яз арадиз гьайи «Хуьруьн ва дуьньядин шайр» твар алай проект хьана. Чна адан кьад кьван ктабар чап авуна. Абурун арада шайрдин хьагътай эсерар, шайрдин уьмуьрдиз ва яратмишунриз талукъ ктабар ава.

Фейи йисуз кьиле фейи уьлквейрин арада хьайи ктабрин зурба выставкайра и проектдихъ пара машгьурвал хьана.

Сад лагъайди Уфада майдин вацра кьиле фейи, Башкортостандин меркез тир и шегьердин 450 йисан юбилейдиз талукъарнавай ктабрин «Китаб-Байрам» ярмарка тир. Ана Россиядин цемуйжуйьд региондин 233 издательстводини ктабар маса гудай карханайри иштиракна. Гьаклни и зурба мярекатда 8 уьлкведи – Белоруссияди, Азербайжанди, Узбекистанди, Тажикистанди, Кьиргъистанди, Къазахстанди, Иранди иштиракна. Ктабрин выставкадиз 130 агъзур кас атана. Россиядин издательствойрихъ галаз хьайи гуьруьшмишвилери неинки садаз-садан агалкъунриз вил вегьедай мумкинвал гана, гьаклни Россияда ктабар акъудунин кардихъ гьихьтин мумкинвилер аватла, гьам аквадай, тежриба кьачудай, и карда вуч цийивилер аватла кьалурдай мумкинвални гана.

Чна гъалибвилик умуд кутунвайни, хабар кьада Куьне. Дуьз лагъайтла, чи агалкъунар такуна амуьк тийидайди чаз чизвай! Гьакл хьунни авуна

– чи стендди неинки клелдайбурун, гъаклни ктабар акъуддайбурун фикирни вичел желб авунай. Чи стенддиз еке къимет Башкоркостандин Къил Р. Хабировани гана.

Ярмарка агалдай мярекатра «Урал-Батырдин чилел алай ктаб» твар алай кокурсдин гъалибчийрин тварар къуна. Наградар пара авай, амма Гран-При сад тир! Амни чи «Хуьруьн ва дуьньядин шаир» проектдиз гана. Им сад лагъай сеферда тир Дагъустандин чапханадиз ихътин еке къимет ганвайди. Башкоркостандин Къилин патай махсус призни чна къачуна – имни чи республикадин издательстводиз ганвай еке къиметдин лишан тир.

Гуьгъуьнинди «Яру майдан» твар алаз гъар йисуз июндин эвел килера Москвада киле физвай ктабрин ярмарка тир. Ина Россиядин ктабар чапдайбурун Ассоциацияди малумарнавай «2023-йисан виридалайни хъсан ктабар» твар алай конкурсдин гъалибчийр къейд авунай. Чаз «Художественный литературадин эсер виридалайни хъсандиз чап авунай» твар алай номинацидай диплом ганай. «Дагъустан» издательстводиз гъаклни «Ктабдин искусство» номинацидай Р. Гъамзатован «Хкъягъай эсерар» ктабдай Ассоциациядин

махсус диплом ганай. Амма виридалайни кар алайди – чи «Дагъустан» издательство конкурсдин къилин приздади – Гран-Придалди – къейд авун тир!

Им, са шакни алачиз, зурба агалкъун тир! Гъа са члавуз лугъун хьи, Р. Гъамзатован юбилей гегъеншдиз къейд авуниз талукъ яз, РФ-дин Президент В. Путина кылдин Указдал къул члугуначиртла, гъаклни С. Меликов киле аваз республикадин вилик-къилик квайбурун куьмек хъаначиртла, ихътин еке проект уьмуьрдиз куьчуьрмишиз чавай жедачир.

Россиядин ктабрин союздихъ галаз санал Россиядин рекъемрин министрстводи Москвада тешкилнавай «Экспо-Центрда» киле фейи ктабрин 37 лагъай ярмаркадани чи издательстводин агалкъунар къейд авунай. Дуьз лагъайтла, им ктабар акъудзавайбурун арада киле тухвай Россиядин чемпионат хъиз тир!

Дагъустандин, СКФО-дин «Йисан ктаб» твар алай миллетрин конкурсрин тарихда региондин ктабрин издательстводиз ихътин къакъан къимет гун им икъван гагъ тахъай кар тир.

Чахъ галаз бягъс члугвадай карханаяр мадни авайдан гъавурда чун авай. Къилин приз къачуз кланз иниз

Россиядин виридалайни хъсан чапханайри чпин ктабар гъанвай. Им Россиядин 135 издательстводин 1200 проект я!

Кылин номинацида – «Йисан ктаб» – Россиядин виридалайни члехи пуд издательство кълурнавай – «Кучково поле» (Москва), «Бослен» (Москва) ва чи «Дагъустан». И арадиз акъатун – гъа им вич агалкъун тир. Ахпа РФ-дин Президентдин Куьмекчи Владимир Мединскийди гурлу мярекадал гъалибчи «Дагъустан» издательстводин проект хъанвайдакай лагъайла, зал капари къарсурнай. Зани инал В. Мединскийдин гъилий гъурметдин ва еридин лишан тир кылин приз къачунал еке дамах авунай. За мадни къейд ийин хъи, Россиядин ктабар акъуддай хиле «Йисан ктаб» конкурс виридалайни кесерлу конкурс я. Ам ингье 25 йисуз кыле тухузва. Икъван йисара адан кылин призар анжах меркездин издательствойри къачурди я. Регионрин чапханайрин арада а приз къачурди чун сад лагъайди я.

Са йисан къене кесерлу пуд конкурсдин Гран-Прияр ва алатай пуд йисан къене гъар жуьредин номинацийра 15 награда – ингье чи издательстводин яратмишунрин рехъ гъа ихътинди я.

– Ихътин агалкъунар «Дагъустан» издательстводин члехи зегъметрин нетижа я. Инал акъуллу ктабдив жезмай къван гзаф чи клелчийар агудун патал издательстводи кыле тухузвай махсус сиясат якъиндиз аквазва.

– Дагъустанвийриз чна акъудзавай ктабрикай хабар я. Чна члехи ва регионрин ктабрин ярмаркайра, выставкайра иштиракзава, гъавилий клелчийриз чи ктабрихъ галаз таниш жадай мумкинвал ава. Р. Гъамзатован тлварунихъ галай Милли ктабханада чна чи фирменный туьквен ахъайна йисалайни пара я. Ана къацларал гъар жуьредин тематикадин, гъа жергедай чеб кытбур тирбурни, 200-лай виниз чи ктабар ала: В. Морковкинан «Дагъустандин шегъре-

ярни жигъиар», чпихъ туристрин патай игътияж авай, жибинда гъакъдай хътин гъвечли ктабар ва масабур. Р. Гъамзатован ктабрихъ галаз сад хъиз, Дагъустандин халкъдин шаир Фазу Алиевадин ктабрихъ еке ад ва машгъурвал ава, а ктабрини жуьреба-жуьре конкурсра кьетлен чкаяр къурди я. Шикилар ядай машгъур уstad К. Чутуеван «Девирдин суьрет: 20-асирдин тарих» фотоальбомдини клелдайбурун фикир желб ийизва. Гъаклини Стлал Сулейманан, Ирчи Къазакъан, Омарла Батыраян, Гъамзат Цадасадин ктабарни клелдайбуру рикл алаз къачузвайбур я.

Чи издательстводи акъудзавай цлийи ктабрикай чи телеграм-каналди хабарар гузва. Гъаклини маркетплейсрайни чи ктабрикай малуматар жагъизва, абур маса къачуз жезва. И карди чаз яргъал дагълух хуьрера авай, Россиядин яргъал чкайра авай клелдайбурухъ галаз алакъада жадай мумкинвал гузва. Гъаклини чи фикирда ктабар маса гудай автолавкаяр тешкилдай фикирни ава. И жуьреда чавай инсанар гзаф авай, туристар авай ва ял ядай чкайра жуван продукция кълуриз, инсанар ктабар клелунал желб ийиз жада.

Кылин проект яз, издательстводи СВО-диз талукъ публицистикадин литература акъудзава. Ана Украинадин чилерал къегъалвилелди чи уьлкведин итижар хуьзвай дагъустанвийрикай, а женгера игитвиллин тлварар къачурбуркай ихтилат ийизва. Россиядин Игитрин жергеда 14 дагъустанви ава эхир. Гъар садакай кхъей ктабди, авур суьгъбетди чи гележгедин несилриз несигъат ва тербия гуда. Члехи Гъалибвиллин 80 йисаз талукъ яз чап авур ктабрини лайихлу чка кызва – а гъалибвиллик дагъустанвийринни еке пай ква эхир, халкъди абурун тлварар гъа миша тугъ яз риклел хуьзва.

Айшат Тажудинова

Къизляр

Исятда Къизляр алай чкадал XVI асирда урус гьукуматдин часпаррин къелеяр алайди тир: Терки-1 (1567), Терки-2 (1579), ва Терки-3 (1589). Хуър яз Къизлярдин тIвар 1652-йисан кхынрай малум я.

Къизляр шегъердин тарихда аниз **І-Петр** атай вакъиади еке гел туна. Петрдин фикир фадлай Терекдал алай урусрин мулкари желбзавайди тир. Ада и чкаяр ципицлухар кутун патал, чехир гьасилун, барамаяр гьасилун, ругъунар кутун (и набататдикай ужуж акъваздай рангар хкудиз жезвай) патал ва чалтук битмишун патал къулайбур яз гьисабзавай. Майишатдин и хилер а чIаван Россияда, вични Терекдални Астраханда, арадал къвез гатIуннавайбур тир.

Сифте яз І-Петр инриз 1722-лагъай йисуз, Дербентдиз фидай

рекье, Терек гьуьлуьз аватзавай чкадал гимияр акъвазайла атанай. А чIавуз ам анжах Терки-3 къеледиз килигиз агакьнай.

Къвед лагъай гъилера ам гъа йисан зулуз, Дербентдай Россиядиз хъфидайла атанай. Сентябрьдин эхирдай ам Терекдин (Брагунские источники) кудай церал атана, гъана чуьхуьнагарни авуна. Гележегдин къеле жедай и чка вацIун къери чка, улам алай чка тир, иниз «Кизлярский перевоз» лугъузвай. И чкадикай гъам дяведин дестейри, гъам савдагаррин гимийри, гъам чара гьукуматрай атай векилри менфят къачузвай. И чка урус пачагъдин ихтиярда авай чка яз чидай, инал алай хуьруьн жемятни, уламни къачагърихъай ва анал, чара уьлквейрин басрухрикай хуьн патал, къаравулар алай.

Амма кьве йисни алатнач, и чкаяр 1725-йисуз Терек алахьна, акьалтай цери тахьай мисал авунай.

Йисар алатна, 1735-йисуз генерал-аншеф **В. Левашова** Терекдин чапла патан кьерехда урусрин сад лагьай кьеле эцигна. Гьа члавалай Къизляр Кеферпатан Кавказда алишверишдин макандиз элкьвена.

Гьеле дегъзаманадин девиррилай инра жуьреба-жуьре риваятар малум тир. Абурукай сада лугъузвайвал, и чкайра пара гуьрчег рушар авай, гъавиляй инал «Къизляр» тIвар акьалтна – туьрк чIалай элкьуьрайла, им «Рушар» лагьай чIал жезва.

Амма тарихчийрихъ маса фикир ава, абуру лугъузва хьи, и гаф «яру кьвал» (Кызыл+яр) лагьай гафуникай арадал атанвайди я. Девиррин циргъиниз вил вегьейтIа, гьа им дуьзни я: кьеледин тIвар вацIун тIварцIелаь лап геж арадиз атанвайди я эхир.

Гьар гьикI ятлани, и шегьердикай чаз дегъ члаварин пара чешмейрай малуматар жагъида.

Кавказдин дяведин девирра мукьвал-мукьвал чара уьлквейрин чапхунчийри – Надир-шагьдин, Ушурмадин ва Къази-Мегьамедан – и кьеледин дараматар са шумудра чукулурайди я. И кьеле анжах тек 100 йисуз кьеле яз амукьна, 1858-йисуз адаз шегьердин тIвар гана. 1922-йисуз шегьер Дагъустан АССР-дик акатна: 1937-1944-йисара Орджоникидзевский (Ставропольский) крайдик, 1944-йисалай – Грозненский областдик, 1957-йисалай мад Дагъустандик акат хъуьуна.

Къизлярдин пара асиррин тарихда и шегьердиз машгьур ксар атайди я. Сад лагьайди, чна лагьайвал, I-Петр иниз Персиядиз фидай рекье 1722-йисан зулуз сифте яз атанай. И чкада кьиле фейи дегишвилер гьа **I-Петрдин** къараррихъ галаз алакьалубур я. Каспий гьуьлуьн ва адан кьерехрив гвай чкайрин илимлу картаяр туькIуьрнай. Адан фарманрал асаслу яз, инин дармандин церин ва нафтIадин мяденрин ерияр ахтармишнай, нафтI хкуду-

нин кIвалахрив гатIуннай, и кра-
ри ина Россиядихъ галаз алишве-
ришдин гьерекатар йигиндаказ
кыле фенай.

Пачагъ Анна Иоанновнадин
къарардалди генерал **Василий
Иванов**аз Къизлярдин къеледин
ва талукъ вири идараяр авай ше-
гьердин бине кутун буйругънай.
Левашов Кавказда къуллугъ авур
урус армиядин бажарагълу ге-
нералрикай сад, I-Петрди вичиз
ихтибар ва гъуьрмет ийизвай кас
тир. Ада Кавказда 14 йисуз воен-
ный къуллугъ кыле тухванай.

**Александр Васильевич Суво-
ров** 1779-йисуз инин къелейривай,
гъа жергедай яз Къизлярдин къе-
ледивай, вичивай вич хуьз жедай
гъалар ахтармишиз атанай. Вичи
кыле тухвай пудкъадалайни ви-
низ женгера садрани кIват тавур
машгъур полководец и чкайриз
1779-йисуз атана, сагъ са вацра
амукънай.

Петр Иванович Багратион,
гуржийрин князрин къадим си-
хилдин векил тир и кас 1765-йисуз
Къизляр шегьерда полковник-
дин хизанда дидедиз хъайиди я.
1782-йисуз ам князь Потемкина
Кавказдин мушкетеррин полку-
низ къуллугъдал тайинарнай.
Ватандин дяведин игит Багра-
тионан дяведин къуллугъ гъа икI
башламиш хъанай. И дяведа чIе-
хи хер хъана, ам телефни хъанай.
«Россиядин армиядин генералри-
кай виридалайни къегъалди» ла-
гъанай адакай Наполеона.

ГъакIни ина **Михаил Юрьевич
Лермонтов**ни хъайиди я. «Къиз-
лярдилай Тамандив къван вири
Линияда хъана зун, дагъларин а
патаз экъечIна, Шушада, Къубада,
Шемахада хъана...» – кхъенай ада
гуьгъуьнлай. Лермонтов санбар
вахтунда Шелковская тIвар алай
станицада (хуьре) вичин мукъва-
бурун кIвале хъанай, абур Шел-
ковдин заводдин сагъибар, ина

Россияда сифте яз барамачивилин (кӀазар кутадай) завод кардик кутур эрмени савдагар Сафар Васильеван ирсдарар тир. Лермонтова казакрихъ галаз суьгьбетар ийидай, Терек вацун ван япара аваз, абурун гьал-агьвалдикай ихтилатрихъ, кьисайрихъ, казакрин виклегьвилерикай баллададрихъ яб акалдай. Гьа икӀ шаирдин гъиликай «Терекдин савкъватар» тӀвар алай гуьзел баллада хкатнай. Гьа ина, Кавказда, ада урус литературадин акьалтӀлай хъсан эсерар тир вичин «Демон» ва «Мцыри» поэмаяр, «Чи девирдин игит» роман кхъенай.

Николай Иванович Пирогов Дагъустандин вири пиплера, гьа гьисабдай яз Терек вацун сиве авай чкайрани хъайиди я. Ада духтурриз вичин илимдин ахтармишунрин агалкъунар женгинин вахтунда ишлемишиз чирзавай. Къизлярда авай чӀавуз Пирогова холерадин ва цӀаяр атунин вилик пад къадай медицинадин идараяр тешкилнай. Гьа и чкайра Пирогова наркоз ва гипсдин мягькем тадарак сифте яз ишлемишнай. 1847-йисуз, вич Къизлярда авай чӀавуз, ада инин дяведин госпиталдиз вичи туькӀуьрай наркоздин аппарат багъишнай. Гьикъван аскеррин уьмуьрар ада къутармишна, гьикъван аскерар наркоз гуналди эхи ийиз тежедай тӀалрикай ада хвена!

Лев Николаевич Толстой 1851-йисалай 1854-йисалди Кавказда дяведин къуллугъдал хъанай. Женгера иштирак авуна; са къадар вахтунда Старогладковская станицада яшамаш хъана.

Мукьвал-мукьвал ам Къизлярдиз къведай. Толстой вичин юлдашрихъ галаз санал Къизлярдин патарив гвай рекьера, куьчейратарар цанай. Ина ада вичин «Казакар» тӀвар алай повестдин сифте чинар кхъена, асул мана-метлеб, игитрин къаматар гьихьтинбур жедатӀа, фикир-фагъумна, тупӀалай авуна. И вахтунда авур кхьинрикай ада Кавказдиз талукъ эсерар – «Гъажи-Мурат», «Кавказдин есир» – кхьидайла менфят къачуз хъана. Гьа и Къизлярдай ада вичин «Аялвал» тӀвар алай сифтегъан повесть «Современник» журналдиз рекъе турди я.

Александр Дюма (буба), «Пуд мушкетер» романдин автор 1858-1859-йисара Кавказда сиягъатда хъайиди я. Адан къве ктаб гьа и сиягъатдиз талукъбур я, садан тӀвар ада гьакӀ кхьинни авуна: «Кавказда».

Максим Горькийди 1888 йисуз Къизлярдин патарив гвай ветегайрал кӀвалахзавай. Къакъан буйдин, яхун, къекъверегдиз ухшар авай жегьилди балугъчияр вичин чирвилералди, акьулдалди, хци гафуналди мягьтел ийидай. Ада лагъайтӀа, абурухъ галаз ийизвай ихтилатрай вичин геелегедин прозадин игитар жагъурзавай. Адан сифтегъан повестрикай сад тир «Мальва» тӀвар алай повестдин игитар Крайновка хуьруьн балугъчияр хъанай.

Гъазурайди Г. Асадулаева я

Аминат
Абдурагъманова

За тавурла, ни ийида?

Са шакни алачиз, и дишегъли юкъуз шем гваз къекъвейтлани жагъин тийидай хътин инсанпересрин жергедай я. Ваъ, ам волонтер (гуьгуьллу куьмекчи) туш, амма ам чи планета, чи умуми квал михьидаказ, дуланмиш жез кзулайди яз амуьун патал кбайгъу члугвазвай кас я. Чи чил, чилел алай чан алай-алачир тлебиат барбатл хъун гъич фикирдизни гъиз тежедай дережадив агакънава: пластикдин гъем-гъуьшди, члуав нафтлади океанар чирканарнава, цлаяр кунри, какатайвал, гуьзчивал алачиз атлуни тамар пучнава. И крафин патакъай рикл тлар жезвай ада са фикирдал алай юлдашарни галаз «Феникс кзуш» тлвар алай жемиятдин тешкилат арадал гъана.

Феникс кзуш... Руьхъ хъана кайидалай кълухъ чан ахкъалт хъийидай, махариь квай суьгуьрдин кзуш. Чилел алай гъар са жасадал чан хкидай кзуш...

Субайвиликай кичле жемир...

Ибур ахпа хъайи краь тир. Эвел акъван тайиндиз аквазвай кьисметда дегишвилер жеда лагъана адан гъич хиялдизни атаначир. Аминат Абдурагъмановади суьгъбет ийизва:

– Инсандихъ гъар гъамиша рехъ, амал хкъгъдай мумкинвал ава, гуь-гъуьндай намусди азият тагун патал, адавай и мумкинвиликай менфят къачуз жеда. Ингъе чаз диде-бубади гайи тарсар гъа ихътинбур тир. Къас-тунал клевивили, жув гъахъ тирдал инанмишвили заз гъамиша къетли камар къачуз, жуван кьисмет дегишардай мумкинвилер гайиди я.

Заз мукъвал-мукъвал и суал гудай: ам куьз я ви а жемиятдиз талукъ везифаяр, амай вири хъиз, архайиндиз яшамиш хъухъ.

Амма ихътин везифаяр адан руьгдин пай тир, ам хътин дуьшуьшра мягтел жедай: инсанар гьикл гъавурда тван – чун тлебиатдин са пай тирди, ам хуьн тавуртла, чун вири санал телеф жедайди. Ада вич и краьив гьикл эгечлайди тиртла ихтилат ийизва:

– Виликдайни гъайванрал гъуьрч авуни, тарар хаз, куькваруни зи рикл тлардайди тир. За жува-жуваз суал гудай: инсанрин инсафсузвиликай, азгъунвиликай гъайванар, кзушар, там-тар гьикл хуьн? Вилив техвей кар хъана, Гунибдай Махачкъаладиз куьч хъайила, жуван квалин майишат туьклевна кбайдада авайтлани, зун гъавурда акъуна: тлебиат саламатдиз хуьн патал за са вуч ятлани авун лазим я. Гуьлуьвай са акъван яргъаз тушиз, «Березка»-дин къваларив яшамиш жезвай заз гъар юкъуз гуьлуьз тамашдай, экуьн ярар къаршиламишдай мумкинвал авай. Гъа са члавуз заз маса шикларни аквазвай: гуьлуьн кьерехар къадарсуз чиркин тир, чиркер гуьлуь вичини гъизвай, инал ял язавай инсанрини чпини чиркинарзавай. Чун эвел нубатда пляждал алай пир-шпил кватлуьнв эгечлна. Риклел алама, инсанри сифте зун михьвилер ийизвайдай (уборщицадай) къазвай, амма идалди зи кефида акъазвай кар авачир, за луьгуьзвай: гуьл михьиз хвена кланда! Гъа икл чун са шумуд кас и кардив рикливай эгечлна, чна и чка михь-

ни ийизвай, инал чаярни хъвазвай, ялни язавай, рикъни аладарзавай. И пакаман чи къвалахар къвед-пуд сятда давам жезвай, инсанар садбур хъфизвай, муькуьбур къвезвай, чебни чна кыле тухузвай крарик экечъ-завай. Са йис алаатайла, культурадинни тлебиатдин ирс хуьдай тешкилат ДРОО «Феникс къуш» арадал атана.

Гъа са вахтунда Аминат Мавлидмегъамедовнади саки къве виш касди-кай ибарат, куьчеяр, къерех-бужахар михъдай, тарарин къелемар акъурдай гуьгъуьллуксарин десте тешкилна.

Рикъ кудайбурун тешкилат...

Аминатан агалкъунар элкъуьрна къунвай дунья гуьрчегди, михъиди ва къулайди авун патал инсанар желб ийиз алакьдай адан бажарагъдилай аслу я. Адахъ инсандин гуьгъуьл хкаждай руьгъдин къуват ава. Жемиятдиз хийир авай крари ам а къадар руьгъламиш авунвай хъи, адаз дагъустанвийар желб авуна, тлебиат хуьнин месэлаяр туькъвей къайдада гъялдай са къурулуш арадиз гъиз клан хъанай. Ам маса регионриз, и месэладиз талукъ крарин тежриба къачун ва адакай жуван республикада менфят хкудун патал, экологиядин форумриз физ эгечълна. Чкадин са шумуд къурулушдиз ада меслятар

гъаз чарар кхъена: абур шегъердин куьчеяр тарар-кулкусар цунин, иеси авачир гъайванрин патахъай къайгъу члугунин месэлаяр къарагъарнавай. А члавуз «Сад тир Россиядин» къурулушди къуьн кутуна, жемиятдин крариз куьмек гудай Штабдин иштираквал аваз Аминаталай са йисан къене эконофорум, «Экологиядин гъафте», республикадин муниципалитетра тлебиат хуьнин зулун ва гатфарин декадаяр кыле тухуз агакъна.

– Жемиятдин и серенжемар неинки адетдиз элкъвенва, – лугъузва Аминат Мавлидмегъамедовнади, – абур «къацу жемиятрин» шагъадатнамаяр, яржар хъанва. Цуд йикъан къене республикадин вири районрани хуьрера жемиятдиз талукъ майданар михъна, къакъажзавай, цлийи тарар-бахчаяр кутазвай. Къелдай чкайра и месэлайриз талукъ лекцияр, суьгъбетар тухузвай. Мумкинвал авай чи гуьгъуьллуяр чеб районриз физвай, анра серенжемара иштиракзавай, ида чи жергейриз цлийи иштиракчияр, куьмекчияр гъизвай.

Республикада чакъ галаз са фикрдал алай инсанрин къадар гъаф хъанва, абуроз чи ватандин чил, чи гуьуьл, чи шегъеррин куьчеяр михъибур, чиниз мугъмандиз къвезвай инсанар рази ва шад ийидайбур хъана кланзава.

Тлебиат хуьн – гьар садан буржуи я...

– Квехъ мад маса машгъулатар авани? – И суалдиз ада икI жаваб гана: – Заз чиз, зи рикI маса са кардални и кардал кьван ацукъдач.

РД-дин Къилин патав гвай граждандрин обществодинни инсандин ихтияррин советдин член, «Сад тир Россиядин» «Михи уьлкве» проектдин региондин Общественный советдин председатель тир и дишегълидин уьмуьрда и везифайри лап къилин чка къазва. Амината вич са тIмил вахтар идалай вилик Анападиз фейидакай, ана кылел атанвай экологиядин бедбахтвиликай суьгъбет ийизва.

– Чулав гуьлни адан кьерехар и бедбахтвиликай хуьн патал атанвай кьван волонтерар вуч тир! Керч проливда нафт авай танкер гуьлуьз аватайла, цел агъзур тоннралди нафтIадин яцIу къатар ацукъна. Агъзурралди къушарни делфинар телеф хъана, пляжар чиркин хъана. Экономикадиз хъайи зарардин къадар гьисабиз хъун мумкин туш.

Амината чи республикада и жигъетдай авай къайдасузвал рикIел гъизва: Сулакдин каньонда Чиркейдин бирел сирнавзавай пластикдин хараяр, гьакIан зирзибилар, гьемгуьш аквада! ТалукI идарайра и кардиз ва Каспий чиркин хъуниз фикир гана кIанда эхир!

– Куь гъавурда гъатун лазим я, – теспача хъана лугъузва Амината, – чи тлебиат вичел къару ийидай кьван гуьрчегди я, инсанар регъимлу, кьенибур я, амма чи чкайрин чиркинвиле вири барбатI ийизва!

Гъа са чIавуз ада шад ийидай мисални авайдакай лугъузва – месела, Къизилюрт шегьерда михьивилел гуьзчивал ийидай махсус ксар, патруль – авазва.

– Квез ван хъайиди яни? – жузавва ада завай. – Шегьердин куьчейрин, майданрин михьивилел чкадин администрациди кIевелай гуьзчивал ийизва. Вири шегьерда зирзи-

бил кIватIзавай чкайрал камераар ала, ни къайда чIурзаватIа, аквазва. Къайда чIурайди кIеви туьмбуьгъдик, жермейрик акатзава. Зирзибил авай къапар вахчудайбур пакаман сятдин ругудаз чпин кIвалахдив эгечIзава. Шегьерда гъар киш юкъуз гатфарилай зулалди субботникар тухузва. Алай девирда Къизилюрт Дагъустандин шегьеррин арада виридалайни михи шегьер я.

«Феникс къуш» тIвар алай ДРОО-дихъ вилик кумай крар, мурадар пара ава. Аминат Мавлидмегъамедовнади суткада авайди тек къанни кьуд сят я, кIвалахар лагъайтIа ацIанва лугъуз, гъайиф чIугъазва.

– Зун гъавурда ава, кьве гъил авадарна ацукъна кIандач, – лугъузва ада, – чна чи халкъдиз чирун лазим я: чи яшайишдин, чи шегьеррин, хуьрерин михьивал – им тек са михьивилин месэла туш, им акI лагъай чIал я хьи, чна жув жуван чилин иесияр яз гьиссна кIанда.

Чна и алааматдин дишегълидихъ галаз гежедалди ихтилатар авуна, тлебиатдал, инсанрал адан рикI хъунал, регъимлувилини чархунив элкъвез, юяз тазвай адан къастунал гъейранвална. Чна чи ихтилат мадни ватIаанда давамарна: аниз Амината «Булачан тарар» акIурзавай мярекатдай шикилар рактурнавай. Вун икъван крар ийиз гьикI агакъзавайди я, лагъай зи суалдин ван хъайила, ам хъуьрена, инсанрин къайгъуда хъун вичин хиве цавари тунвай везифа я, лагъана. Вичи туькIурнавай «Михи Дагъустан» проект-программадикай ихтилат хъувуна: а программадихъ галаз таниш хъайила, Россиядин регионра ада хътин крар кьиле тухузвай юлдашри Аминатал «экуь мурад-рин иеси» лагъана лакIаб эцигнава.

Айшат Тажудинова

Мая
Алиева

Хайи члалан муаллим

«Инсанвилел гьалтайла, муаллимдилаини вилик хьухь, – лагьана муаллимди».

Конфуций

«Хъсан муаллим хъун патал кьве затI герек я – дерин чирвилер ва члехи рикI», – лагьанай Лев Николаевич Толстой. Заз чиз, къенин чи макъаладин игит Мая Айгумовна Алиевадихъ ибур кьведни ава. Къе чун рикле тIал аваз хайи члалар хуьнин къайгъуда авайла, чпин уьмуьрдин члехи пай школада хайи члалан муаллимар яз кIвалахай инсанар чаз игитар хъиз аквазва. Вучиз лагъайтIа, абуру текдиз образованидин системадиз дурум гуз алахъзава, гьаклани тIимил авай хайи члаларин сятар атIун тавун патахъай чпивай жадаь кIвалах тухузва.

Мая Айгумовна сифте яз экуь члехи классдиз гьахъайдалай инихъ 40 йис алатнава. Ина адал вил алаз цIийивилерихъ, чирвилерихъ къанихъ, вилери нур гуз акъвазнавай бицIи аялар акъвазнавай. Имни 1982 – йис тир. Гьа йикъалай къедалди Мая Алиевади аялрик неинки хайи дарги чIал клан хъунин, гьакIни милли меденият, адетар клан хъунин гьиссер кутазва.

Дегъ девирра Индияда муаллимар, духтурар, астрологар анжах михьи инсанрикай жада лагьана гьисабзавай. Дугъриданни, са патахъай абур гьахъ я. Вучиз лагъайтIа, вичин рикле экв авачир касдивай къвезвай несилрал чирвилерин экв агакъариз жадач.

Алай интернетдин девир муаллимдин пешеда лап четин вахт я, вучиз

лагъайтIа чирвал гун патал вири мумкинвилер ава, амма кьилинди авач – чирвал къачунин мурад. Бязибуру фикирзава, вучда акъван алахъиз чирвилер къачуз, эгер интернетди ви гьар са суалдиз жаваб гуз хъайила.

Къе муаллимдин зегъмет кьегъялвал хъиз я, имани, заз чиз, экуьвилехъ фин я. Хайи члаларин муаллимдин зегъмет генани четин хъанва. Белки глобализация гъалиб жада ва хайи члаларни квахъда жеди, адахъ галаз сад хъиз чи дагъларин хайи макандин кьетленвални. Идакай фикир ийиз кланзавач. Амма вири гьадахъди физва.

Чпин уьмуьрдин мана хайи члаларин муаллимвал яз гьисабзавай инсанриз къе гьикI аватIа яраб? Амма абуру умуд атIузвач. И карди чакни чи хайи чIалал акъатзавай журналар, газетар амукъаьдан умуд кутазва. Бес хайи чIалал кIелдай ксар амай кьван СМИ-дин такъатарни амукъа эхир.

Къе чун хайи чIаланни литературадин муаллим Мая Алиевадикай рахада.

Чи игит Каспийскда къуллугъчийрин хизанда дидедиз хъана. Диде-бубадин ери-бине Акъуша райондин игитралди машгъур Муги хуьрай я. Школа акъалтIарайдалай кьулухъ ам Дагъустандин гьукуматдин университетдин филологрин факультетдик экечIна. Маяди вузда кIелни ийиз, гьа са вахтунда школада кIвалахни ийиз хъана.

Вичин зегъметдин рехъ Мая Айгумовнади Акъуша райондин Акъуша хуьруьн къвед лагъай школада къвалахунилай башламишна ва та 1992-йисалди гъа ина къвалахна. Саки цуд йисан къене ада гъа и школада тербиядин рекъай директордин заместителвиле къвалахна. 1998-йисалай М. Алиевади Акъуша хуьруьн С. М. Кирован тварунихъ галай сад лагъай школада хайи чаланни литературадин муалливал ийизва.

Акъуша гуьрчег ва итижлу чка я. Вичин кхьин тавур къанунар авай и хуьре масанай атай гъар кткай нивай хъайитлани яшамиш жез алакьдач.

Амма Мая Алиевади гъам къвалахдин юлдашрин, гъамни райондин агъалийрин патай гуьрмет къазанмишна. Яни, адавай ина яшамиш жез алакьна. Алемдив къун – им зурба зегъмет алай кар я. Идалайни гъейри, адан намуслу зегъметдин нетижа виридаз аквазва.

Риклиз чими, фурс гвачир, къвалахдин юлдашрихъ галаз гъасятда умуми члал жагъай, аялрал рикл алай

дишегълиди аялрин ва абурун диде-бубайрин патай кланивал къазанмишна.

«Адан тарсара чимивилин, ихтибарвилин ва къенивилин гъава жеда», – лугъузва къвалахдин юлдашри. Абуру еке ашкъидивди М. Алиевадин ачух тарсара ацукъзава. Мадни адан тарсариз райондин маса хуьрерайни муаллимар къвезва. Ада мукъвал-мукъвал ачух тарсар тухузва, жегъил пешекарри адан тежрибадикай менфят къачузва.

Мая Айгумовна хътин дидедин члал хуьн патал вири къуватар эцигзавай муаллимар къвезвай несилдиз ва чаз – милли члаларал акъатзавай журналра къвалахзавай журналистриз – чешне я. Бес чи гележег абурун намуслу къвалахдихъ галаз сих алакьада ава эхир.

Чна М. Алиевадиз вичи хайи члалал аялрин рикл хуьн патал вуч ийизва лагъана суал гана.

Ада вичи и жигъетдай мукъвал-мукъвал гъар жуьре мярекатар тухузвайдакай лагъана. И мярекатриз

ада хайи члалал кхызвай шаирриз, писателриз теклифзава. Ихътин гуьруьшри аялрик лувар кутазава, – лугъузава ада, – школадин хрестоматияда авай эсерриз маса саягъда килигзава. Абуруз эсеррин автордиз гьар жуьре суалар гудай мумкинвал жезва. А эсер кхыдайла, автордин метлеб вуч тир, адан игитар гынай я, адаз куь гьевес гузва ва икI мад.

Чна тухузвай шаиррин ва писателрин яратмишунрин вечерри аялрихъ чпихъ гьар жуьре рекъай авай бажарагъар къалурдай мумкинвилер гузва.

Гьар йисуз, Мая Айгумовнади вичин гъилик чирвилер къачузвай аялар республикадин олимпиадайриз гъазурзава. Адет хъанвайвал, абуру гъамиша приздин чкаяр къазва. Виридаз анжах агалкъунрин куклуш аквазва, амма вири и гъалибвилерихъ муаллимдин ва аялрин еке зегъмет гала.

Вичин кIвалахда вири цлийивилер ишлемишиз, тарсар тухунин къайдаяр дегишариз алахъзавай ам садрани совет образованидин къурулушдилай, инсан клан хъунин фикиррилай элячIнач. Ада фикирзавайвал, гьар са карда «къизилдин юкъ» жагъурна кланда. Реформайри гъеле са хъсанвални гъанач. Халис муаллимдиз хъиз, адаз вичин ученикрин гьар садан тIвар ва кIалубар рикIел алама. Адаз абур уьмуьрда вири хъсанвилерихъ, агалкъунрихъ агакъна кланзава.

Мая Айгумовнади вичин уьмуьрдин юлдаш Али Къурбанович Алиевахъ галаз санал пуд аял – къве гада ни са руш – хана, хвена, чIехи авуна. Руш Заира райондин судда жавабдар къуллугъдал ала. ЧIехи хва Руслан Алиевич Алиев РД-дин Гьукуматдин Председателдин сад лагъай заместитель, ватанперес ва хъсан пешекар я. ГъвечIи хва Гъабиба хуьруьн майи-

шатдин малдарвилин рекъай кIвалахзава.

Мая Айгумовнадин уьмуьрдин юлдаш А. К. Алиев, гъайиф хьи, уьмуьрдай фад фена. Ам неинки района, гъакIни республикадани машгъур юрист тир. Жуьреба-жуьре йисара ам гьар жуьре къуллугърал хъана: прокурордин заместитель, Акъуша районода, гуьгъуьнлай Избербашда, Буйнаксда следователь.

Мая Айгумовнадин кIвалахдиз лайихлу къиметни ганва: ам хейлин тарифдин грамотайрин, чухсагъулдин чарарин сагъиб я. 2007- йисуз адаз «РФ-дин образованидин гъуьрметдин работник» лагъай тIвар гана. 2008-йисуз адакай «Йисан муаллим» конкурсдин гъалибчи ва гъа и йисуз ам Дагъустан Республикадин Президентдин грантдизни лайихлу хъана. 2015-йисуз Мая Айгумовна «РД-дин лайихлу муаллим» лагъай тIварцIиз ва Дагъустан Республикадин Халкъдин Собранидин Председателдин паттай Чухсагъулдин кагъаздиз лайихлу хъана.

Хайи чIаларин муаллимрин райондин ассоциациядин руководитель хъуниз килигна, Мая Айгумовна муниципальный яратмишунрин конкурсрин жюридикни акатзава. Ада вичин ученикриз ва кIвалахдин юлдашриз гъам хийирдин меслятдалди, гъам насигъат гуналди куьмек ийизва.

Патимат Сулейманова

Туристар Дагъустандин дагълара

Дагъустандиз и къадар пара туристар атун – им къвед лагъай сефер я. Сад лагъай сефер 70-80 – йисар тир. А члавуз СССР-дин вири пиплерай Дагъустандиз акъван туристар къвезвай хьи. Абуру чи гъей-батлу дагъларрал, тлебиатдал гъей-ранвалзавай, гъар жуъре емишрин дад аквазвай. А девирдин туристар къабулзавай базаяр чахъ къени амазма. А девирдин агъсакълари къе туристрин къадар акурла къил галтадзава.

Бязибуру туристар виридалайни багъа мугъманар хъиз къабулзава, абурувай пул къачуз регъуъ жезва, бязибуру, чпин инсанвални квадарна, туристрал пул ийизва. Ахътин-бурни ава хьи, Дагъустандиз туристар эсиллагъ ахъаюн герек авач лугъудайбурни, яни абуру иниз анжах айиб, кимивилер гъизва.

Дагъустанвияр и къадар туристар атун мумкин тирдаз гъазур тушир. Гъарда вичин хийирдиз элкъуързавай и кар. Гъа икл зи са таниш дишегълини садлагъана «дагъустандин бизнесс-диз» гъахъна, адахъ галаз зунни.

Адаз дагъларин хуьруьн са чархал дача авай. Ана къериз-цларуз экъечлнавай емишрин тарарин юкъва «вечрен кълвачерал алай» са бицли хътин кълални авай. Амма къеней ам лап гуьрчегдиз туьклуърнавай. Куьгъне девирра дагъвийрин кълалера жедай рухар, алатар, яни «этно-сакля», амма виридалайни къилинди – вайфай, телевизор, холодильник – ибурни авай. Кълализ гъахъайла – вири къулайвилер, анай экъечлайла – элкъвена къвалар, рагар, дагълар, гъич са касни авач. Кредитар алайвиляй ам туристрив кълал кирида вугудай меслятдал атана.

Гьелбетда халкъдин гафариз яб гайитла, туристрин фикирар члурубур тир, амма буржар алайла, вуна садазни яб гудач.

Ингье сад лагъайбур атана, кьвед лагъайбур... Зи таниш дишегълиди вичин мугъманрикай итижлу агьвалар ахъайзавай. Килигайтла, члехи пай туристар чпин хизанар, аялар, гьатта лап гъвечли куьрпеярни галаз къвезва. Абур диде-бубади чпихъ галаз гъиниз хъайитлани тухузва, «кенгуру» лугъудай чантада туна. Гъа ина абур чпин аялрин чирвилер артухарунални алахъзава, рекъе-хуьле са къас фу тлуьна, рехъ давамарзава. Чпин дустарихъ галаз ина чпиз акур, чеб гъейранарай агьвалатрикай суьгъбетзава. Зи таниш дишегъли аламат жезва, бес халкъди лугъузвай айибар, рехнеяр гъина ава?

Са хизан адаз пара хуш хъанвай. Аялри чпин са къадар яшар хъанвай диде-бубадиз абурун юбилейдин пишкеш яз Дагъустандиз фидай билетар багъишна. Эвелдай диде атана, аэропортуник ам вичин гъуьлел вил алаз акъвазнай, гъуьл – вахтада кълалахзавайди – гъа кълаладин вахт куьтягъ хъанамазди гъасятда иниз хтана. Аяларни, диде-бубадиз хабар авачиз, гъарнай сад Дагъустандиз хтана: сад Камчаткадай, сад маса шегъердай, хтул руш лап маса уьлкведай. Ада гъана кълзавай. Са гафуналди, дагълари вири хизан агудна.

Агъ, фена гъа абур Дагъустандин дагъдин рекъерай, манияр лугъуз, рахаз-хъуьрез, чи халкъдин манияр, «лезгинка» къуьл чириз алахъна.

Акъван агьвалатар хъана хьи! Са хизан атана. Итимдал тумаждин парталар алай, байкер, чларар хкажна кутлуннавай, чуруни кифина тунвай. Дишегъли – къакъан буйдин, яргъи цлалцлам чларарин, журналрин жилдинал жедай хътин гуьрчег. Са юкъуз вири мягтел жедай кар хъана.

Ибурун айвандик хуьруьн имам чаяр хъваз ацукънава, суьгъбетар ийизва.

Килигайтла, ибур кешишни адан паб тир къван. Кешишдин папа вичи МГУ-дин журналистар гъазурдай факультет вири вадар аваз куьтягъайди ва гъа ина вичел семинарист гада – гележегдин кешиш гьалтайди, лагъана. Исятда абуроз къуд велед ава, Дагъустандиз атун – фадлай адан мурад тир. Чун гъамиша вилик-къилик ква, за зи уьмуьрдин юлдашдин кълалахдив къадайвал алуклна кланзава. Амма им чи ял ягъунин вахт я, гъавилляй чавай чи риклиз клани парталар алуклиз жезва, – хъуьрезва дишегъли. Аламатдин кар я, имамдизни гъасятда чир хъана итим иман гвай инсан тирди. Аллагъ сад я эхир.

Адан гафарай дишегълидин журналиствилини бажарагъ киснавачирди аквазвай, чун, дагъви халкъ, адан вилерай авайдалайни гуьрчег аквазвай.

Зи дуст дишегълидин туристрихъ галаз рафтарвилерни, адаз абуркай авай фикирарни дегиш жезвай. И члавалди къурху тир ам, гила адаз аквазвай: парталар адетдинбур туштлани, жендекрал татуировкаяр алатлани, риклер члурубур тушир. Ингье мад атана са къуд кас. Кинойрай къалурдай хътин, къакъан буйдин къуд итим, кълвачел берцар алай, са хейлин жибиляр квай шалварар, кьилел руг алай джип машин, татуировкаяр. Яраб ибурув вуч аламатар гватла?!...

Амма вири масакла хъана: кларасар хана, члур хъанвай кран хъувуна, шишер ядай мангал михьи авуна. Идалайни гъейри, абур туристриз вуч хъсан яз аквазватла, муштерияр пара хъун патал вуч ийидатла, меслятар гана. Сада вич автор тир географиядин ктабни гана. Гъавилляй, винел патан акунриз килигна къимет гун дуьз туш.

Туристрин аялар – им маса тема я. Дуьнья тирвал сиягъат ийизвай абур-

ру гъвечиизамаз итижлу суалар гуда, абурун мефтледи масакла кваллахзава. Зи таниш дишегълиди мугъманриз Дагъустандикай ахъайдайла, абурун ругуд йис хъанвай бицли руша лагъана: «Квез Испанияда хъиз пара туьквенар ава, амма квез кьурай як, дулдурмаяр гузвайбур я!» Дишегъли тажуб хъана, ам вич Москвадани садра тир хъайиди. Бицли руша да-вамарзава: «Гъик!, куьн Испаниядиз садрани феначни?!» Чун вири са чилин веледар я, са чилел къекъвезва, гъа са цав ала чи кьилел, анжах дуьньядиз килигзавай къайда – гъар жуьре.

Гьелбетда, хъсан крар риклел хкиз ашкъи жеда. Амма риклиз таклан кваллахарни жезва. Са сеферда кьве аялдин буба атана. Дидедивай къвез хъанвачир. Буба аяларни галаз экуьнилай няналди дагъларани вацлара жедай. Са сеферда ам аяларни галаз Сулакдин каньондиз ават тавуна къакъатна, идалай кьулухъ аялриз бубадихъ галаз физ кичле хъана, ам текдиз физвай. Им уразадин варз тир. Юкъуз кафеярни агалнавай.

Няниз ада зенг ийизва: «Куьмек це, рушаз пис хъанва, ифинар ала!» Таниш дишегъли абурухъ галаз больницадиз фена. Рушак капельницаяр кутуна, буба адан кьилихъ акъваздайвал хъана. Гада текдиз амуьна. Йифиз и дишегъли аялдиз кичле тахъуй лагъана, адан патав хъфена. Туьн гуз кланз холодильник ахъагъайла, ана авай продуктриз мурс янава. Аквар гъаларай, гъа хтай йикъалай амайбур я. Гьелбетда рушаз пис хъанвайди ибур тлуьрвилай тир.

Пака къуз гадани начагъ хъана. Абуруз кьилди палатада чкани гана. Пуд йикъалай и хизан сагъ-саламатдиз кваллиз хъфена. Бубади больницада кваллахзавайбуруз, вири дагъустанвийриз чухсагъул лагъанай.

Амма гъа и больницада маса агъвалатни хъанай. Начагъ аял гваз больницадиз фейи хизан, капельница кутуна ам куьтягъ хъайила, анай акъуднай. Экуьнин сятдин кьуд. Тий-ижир чка, инсанар. Гъилел начагъ аял. Вуч хъана лагъайла, яни духтур сятдин 9-даз къведа, гъа вахтунда хъша. Ибрув я машин гвач, зенг ийизва заз. Куьмек тлалабзава. Гьелбетда куьмек гана. Зенг авуна, гъараяр гана, арза ийида лагъана. Абур больницада туна, аялни хъсан хъана, амма диде-бубадин рикле дагъустанвийрикай чуру фикирар амуьна эхир. Гъа ихътинбур я чун, дагъустанвияр... гъар жуьрединбур.

Чи мугъманарни жуьреба-жуьрединбур я. Бязибуруз чунни гъа вири хътин инсанар тирди субутариз алахъна клан жеда. Бязибуру чпи чакай ахътин кланивилини гьуьрметдив ацланвай агъвалатар ахъайда хьи, ваз абур виридалайни багъа мугъманар хъиз рекъе хутаз клан жеда.

Са гафуналди, ахъайдай крарни жезва, фагъум ийидай кваллахарни. Туризм – им анжах пул къазанмишун паталди туш эхир. Им инсанар сад садахъ галаз алакъада хъун, цийивилер акун, жуван фикирар лугъун я.

Раисат Хайбуллаева

*Ахцегь райондин Ухулрин хуър. 1991 йис.
Шикилар ягъайди Александр Щемляев я.*

Елена
Ельникова

Дишегъли дагъларин рикI я!

– Зун пуд несилда дагъустанви я, – дамах гваз лугъузва Елена Анатольевна Ельниковади, РД-дин Халкъдин Собранидин милли политикадин, жемиятдинни диндин тешикатрин, парламентрин арада алакъайрин рекъерай Комитетдин председателди. – Зун ина хана, чIехи хъана, жуван хизандихъ галаз ина яшамиини жезва. Зи чIехи-буба Дмитрий Ельников эцигунардайди тир, амни баде гъеле 1938-йисуз Ставропольедай Леваша райондиз Къойсу вацIал Хажалмахидай Ташкентдиз фидай муъгъ эцигиз атайбур тир. Ватандин ЧIехи дяве башламиш жедалди абур гъана амукънай. ЧIехи-буба фронтдиз фена, баде вичин гъвечIи вахни бицIи хва (зи дах) гваз Махачкъаладиз куьч хъана. Ина бадеди сенгеррин къанавар эгъуьниз, портуна, метIерал къван це аваз, гимийрай парар ичIи-риз хъана. ЧIехи-буба 1942-йисуз дяведа телеф хъана, бадеди хендедадин туькъуьл къисмет дадмишина. Зи бубади, мектеб акъалтIарна, ЖКХ-дин къурулушда кIвалах ийиз гатIунна.

Дагъустандикай Елена Анатольевнадин дидедизни, баде Анна Сергеевнадинни ватан хъана. Анна Сергеевнадин, Елена Анатольевнадин дидедин, хизандин месэлаяр себеб яз Махачкъаладиз атайла, анжах 14 йис тир. Баде начагъ тир, са гъал къил хуьн патал, Аннади аялрин бахчада нянечкавал ийиз хъана. Ада нянин мектебдани клелзавай, аттестат къачурла, руш ДГУ-дин тарихдин факультетдик клелиз экечIна. Студентвилин йисар ада вичин вири уьмуьрда виридалайни шадбур яз рикIел хкиз хъана. Гъуьрметдалди, кланивилелди ада вичиз тарсар гайи муаллимар, профессор Расул Мегъамедов рикIел хкизва – адан регъбер-вилик кваз Аннади вичин дипломдин кIвалах тамамарна, хвейиди тир.

Университет акъалтIарна, Еленадин диде вичи кIвалах авур аялрин бахчадиз хтана, ина ам тербиячин къуллугъдилай гатIунна, анин зяведишвили къуллугъдал къван хкаж хъана. Гуьгъуьнлай адакай Махачкъаладин 52-нумрадин прогимназиядин директор хъана.

– Вуздин кьуд лагъай курсуна авайла, диде зи бубадихъ галаз таниш хъана, адаз гъуьлуьз фена. Захъ залай гъвечIи вахни ава. Амни, зун гъа чи диде хъиз, педагогар я. Чун санлай вири педагогрин хизан я лугъуз жеда.

Юкъван мектебда клелни ийиз, Ле-нади музыкадин мектебдани чирвилер къачузвай. Муьжуьд лагъай класс акъалтIарайла, Лена Г. Гъасанован тIварунихъ галай музыкадин училищедик, фортепианодин отделенидик

экечӀна. Ана педагог Светлана Георгиевна Папаянан ва директор, вични тешпигъ авачир хормейстер тир, Наида Абдулгъамидовна Абдурагъмановадин алахъунар себеб яз, Ленадин рикӀ музыкадал генани ацукъна. Инаг куътягъ авурла, руш ДГПИ-дин музыкадинни педагогвилини факультетдик кӀелиз экечӀна, ина кӀвалахизни гатӀунна: ассистентвиле, музыкадин алатрин кафедрадин старший преподавателвиле. И кеспиди адаз разивал ва шадвал гузвай, гъа са чӀавуз ада аспирантурадани кӀелзавай.

– Дагъустанда зи кеспидай аспирантура авачир, амма педагогикадал зи рикӀ пара алай, гъавилай за жуван диссертация профессор Дж. Маллаеван регъбервилик кваз коррекционный педагогикадин кафедрада гъазурзавай. Диссертация за Москвада, Коррекционный педагогикадин институтда хвенай – ана зи къвед лагъай регъберди – профессор Л. И. Плаксынади кӀвалахзавай.

Са йисалай Е. Ельниковади вичин диссертация агалкъунралди хвена. Москвада кӀвалахиз амукъна: Москвадин шегъердин педагогикадин университетдин НИИСО-дин илимдинни ахтармишунрин кӀвалахар планламишдай Управленидин отделдин начальниквиле. Пуд йисуз гъа ина кӀвалах авуна.

– А йисара заз педагогвилини ва ахтармишунар кӀиле тухунин жигъетдай вичихъ пара къимет авай тежриба хъана, Москвади зи къилих лигимарна. Амма вири и йисара зи мурад кӀвализ хтун тир: Таркидин минарадилай гъеле мичӀизмаз кӀвезвай азандин ванцелди жув ахварай аватдай йикъарихъ, чи гъуьлуьхъ, гарарихъ, цуькведа авай тарарин атиррихъ рикӀ акъатзавай. Эхир хтана...

Ахпа Дагъустандин халкъдин обрарованидинни илимдин кӀуьллугъ-

чийрин профсоюздин идарада отделдин начальниквиле, «Аялдин къамат» тӀвар алай муниципалитетдин центрдин директорвиле – ина ада вичин кандидатвилини диссертациядин илимдин чирвилер раиж авуна, 52-нумрадин «Сифтегъан мектеб-аялрин бахча» МБОУ-дин директорвиле кӀвалахна.

– 2015 -йисуз зун республикадин дишегълийрин Форумдал рахун лажим тир. Гъа ана за россиявийри дагъустанвияр террористар хъиз къабулиз, адан къамат террористдин шикӀлдиз гъуниз аксивал къалурдай гафар лагъанай. Чи жегъилри бандформированийрин аксина къалурай къегъалвилерикай, чи дишегълийрин гуьрчегвиликай ва дамах гъачирвиликай, Россия чкӀуриз алахънавай къуватриз аксивал авуна кӀан тирдакай лагъанай. И рахунрилай кӀулухъ заз Халкъдин Собранидиз депутатвилиз кандидат хъун меслят къалурнай.

Хуш гъиссеривди Елена Анатольевнади Дагъустандин Госсоветдин Председатель М.М. Мегъамедова вичиз авур сенг рикӀел хкизва.

– Им зун кӀвалахал эжъечӀлай сифте югъ тир. Секретарди заз Мегъамедали Мегъамедовича телефондал эверзава лагъана. За, теспача хъана, хабар кӀуна: «Гъа гъада?» Секретарди жаваб гана: «Масад чӀахъ авач къван». За трубка къачуна, салам гана. Мегъамедали Мегъамедовича заз мубарак авуна, вичи сес заз гана лагъана ва за Дагъустандиз хийир гуда лагъана вичи умуд ийизва лагъана. Мадни ада зак жуван хайи ватандиз – Ташкапурдиз – хъфена, зи чӀехи-бубади ана эцигай муькъввел камар къачудай руьгъ кутуна.

– Куьн «Сад тир Россия» партиядин член ва «Сад тир Россиядин дишегълийрин гъерекат» Проектдин координатор я. Ихтилат авуртӀа жедачни?

– Им Федеральный проект я, ада 80-далай виниз регионрин 100 000 дишегълиди иштиракзава. Дишегълийрин ихтиярар хуьдай, дишегълийри кьил кутазвай крариз рехъ гудай зурба платформа я. Ина вири яшарин дишегълийривай чпин къуватар, чирвилер, тежриба, алакьунар сад авуна, члехи ва жемият патал важиблу крар арадиз акъудиз жезва. Абуру гуьгъуьллуяр (волонтерар), общественника, политика, карчияр, СВО-дин иштиракчийрин хизанрай тирбур, пара аялар авай дидеяр я. Гьаклни чна чирвилер гегьеншардай серенжемарни кьиле тухузвайди я: дишегълидин сагъламвал хуьнин рекъай семинарар, бизнесдик кьил кутаз чирдай тарсар ва икI мад. Чи фикирда, дишегълияр политикадиз желб авун патал, «Дишегълийрин политшкола» проект кардик кутун ава, – лугъузва Елена Анатольевнади. – Экспертар Госдумадин депутатар, алатай вахтарин ва исятда кIвалахзавай политикар-дагъви дишегълияр жеда. Абуру и терефдихъ сифте камар къачузвай жегъил политикриз куьмекар гуда. Амма чи кIвалахда кьилинди, гьелбетда, – СВО-дин иштиракчийрин хизанриз куьмекар авун я. Дагъви дишегълияр арзаяр ийиз вердишбур туш, амма абурни рикI-дуркIун авунихъ, сабулар гуннихъ, инсанвилини регъим акунихъ муьгътеж я. Абуруз чеб тек туширди, чпин къайгъу чIугвазвайди, чпин къалабулхурин, хажалатрин гъавурда акъазвайди, чеб рикIел алайди акун хуш я...

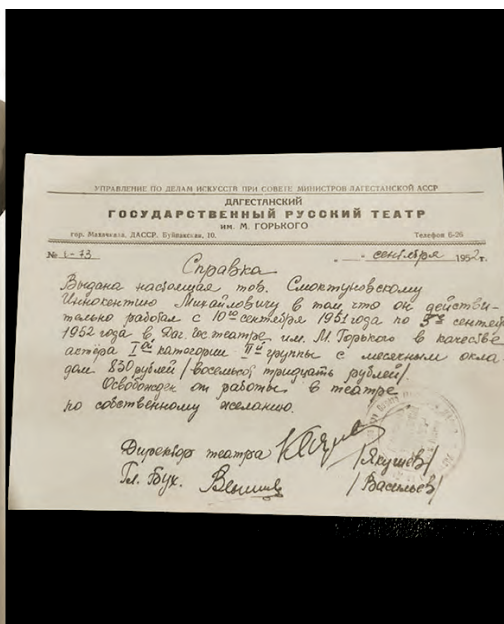
Муьквал-муьквал чун СВО-да Россиядин сад лагъай Игит хъайи Нурмегъамед Гъажимегъамедован дидедихъ, Сапижат Мазаевадихъ галаз гуьруьшмиш жезва, адахъ галаз чна республикадин дишегълийрин тешкилат туькIуьрнай. Гьаклни Россиядин Игитдин паб Патимат Пайзула-

евади регъбервал гузвай «Къуват ва садвал» тешкилатдин членрихъ галаз, СВО-да иштиракзавайбуруз, абурун хизанриз, хендедайриз, дидеяриз, аялриз рикIин эмирдалди куьмекар гузвайбурухъ галаз гуьруьшар тешкилзава. Саналди кIвалахзава. Ихътин мад са дишегълидин тIварни кьун тавуна жедач – Къегъялвилини кьве ордендин сагъиб Руслан Примован диде Айида Примовадин. Ада Запорожьеда вичин хва Руслана кьиникъикай хвейи, 8 аял авай Юлия Морковкинадиз Дагъустандиз атун теклифна. Сенатор Ильяс Умаханова а хизандиз иниз атун патал лазим куьмекар тешкилна.

Чна неинки дишегълийрин тешкилатрихъ галаз, гьаклни «Дагъларин рикIел хуьзва» тIвар алай СВО-дин ветаранрин тешкилатдихъ галазни кIвалахзавайди я. Гьаклни заз чи кIвалахда республикадин Кьил С. А. Меликовавай жегъизвай зурба куьмекни къейд ийиз кIанзава. Адан куьмек себеб яз, дишегълийрин ва маса общественный тешкилатри сад-садахъ ва гьукумдин къурулушрихъ галаз алакъада аваз дишегълийриз куьмекар гунин кар къайдадик кутуна кьиле физва. Дишегълияр жемиятдин крариз желб авун, абурун арадай гележегдин политикар жагъурун, абуроз властдин къурулушриз гъун чун патал важиблу крар я.

Чун, куьн, чи хизанар секин ва ислаягъ уьмуьрдал машгъул хъун патал чпин рухвайри чанар къурбанд ийизвай дидеяриз буржлу тирди рикIелай ракъурна кIандач. Эгер итим – Дагъларин къегъялвилини лишан ятIла, дишегъли, зи фикирдалди, чи уьмуьрар чими ва экуь ийизвай Дагъларин рикI я.

Ажса Абдурагъманова

Махачкъалада

Иннокентий Смоктуновский

(рикълел хкунрай члук)

1952 лагъай йисан гатуз Махачкъалада авай Урусрин театрди вичин сезон акъалтларзавай. Отпускадин вахт жедалди цуд югъ амай. Фад къванни атанайтла. И театрда къвалахай са йисан къене зун къилин вад роль тамамариз агакънавай, амма абуру заз я шадвал, я актервилин уstadвал ганач. Тежриба къватлуни карни авачир, вучиз лагъайтла, актеррин члехи паюниз театрда къаматар яратмишунилай Кавказдин базарар артух хуш тир. За и кар гъиссзавай, заз вилералди аквазвай, икъван тлуьн-хъунал абурун рикл хъун завай къабулиз жезвачир, амма актеррик тахсир кутазни кланзавачир, вучиз лагъайтла вад йисуз Таймырда авай Заполяръдин театрда къвалахай зунни гъул ва яр-емиш авай чими къибледихъ-

ди атанвайди тир. Гъуьлун къерех, яр-емиш – низ хуш туш къван. Амма заз а члавуз им театр, яратмишдай ксар патал пара зарар авай кар тирди чизвачир.

Театр авай дарамат вич гъуьлуьн мукъув гвайди тир (белки, гилани ганал аламайтла). Иниз акъатай зун жувазни хабар авачиз Кеферпатан Кавказдин дагъларин гуьрчегвили гъейран авуна, гъар азад вахт хъанмазни, зун дагълариз экъечдай.

Меркезривай яргъара авай и чкадин театрда къвалахунал зун рази тир. Амма заз жезмай къван пара шегъерриз физ, жуван зурба уьлкведин вири пиплера жез, гзаф шегъерар, театрал акваз кландай. Гъа ихътин ашкъиди са члавуз зун Норильскдиз, адалай къулухъ Махачкъаладиз

акъуднай, адалай къулухъ рикли Юж-ный Сахалиндихъ ялзавай.

Белки гъакл женни ийидай жеди, эгер чи са тамашадиз вахни стха Марковар – Леонидни Римма – Москвадин Ленинан комсомолдин тIварунихъ галай театрдин актерар атана акъатначиртла. Абур Махачкъаладиз чпин диде-бубадин патав отпускадиз атанвайбур тир, няниз театрдин тамашиз атанвай. Ихътин тамашачияр чиниз лап къериз акъатдайбур тир, чуьнуьхна вучда, чак, актерик гъатта къалабулухни акатнавай. Амма тамаша куьтягъ хъайила, абур къведни, чпикни къалабулух кваз, пердедин къулухъ чи патав атана акурла, зун мягьтел хъанай. И иер ақунар алай къве жегьилди, чпин къалабулух чуьнуьхиз, садан гаф сада атлуз, зи къугъуникай чпин фикирар лугъузвай, зун алакьунар авайди я, къетленди я, вилив техвей хътинди я, за Москвада кIвалахун нубат ава, лугъузвай.

Ихътин кIимет вилив техвей за абуроз жув къугъвазвай вири тамашайриз килигун теклифнай. Абуру гъакл авуна – зун къугъвазвай вири

тамашайриз килигна, чун мукьувай таниш хъана, дустар хъана. Москвадиз хъфидайла, абуру закай чпин театрдин килин режиссер Софья Владимировна Гиацинтовадиз ихтилат ийида лагъана, хиве къуна.

Гъа и гатуз ина Каспи гъуьлуьн лепейра пакаман сятера сирнавар ийиз, гъуьлуьн асландин хътин лезетдин уф-члуф, гъугъар ийизвай са кас мадни авай. Ам Москвадин Бакунинская куьчеда авай театрдин машгъур режиссер Гончаров Андрей Александрович тир. Ам гъарай-эвер авай Москвадай вичин отпускадиз катнавайди тир. Са тIимил йикъара вичин иштагъар тухарна, ам чи театрдин тамашайриз къвез гатлуьнна, саки вирибуруз килигна.

Актеррин сигъ гъалкъада ацукъна, тамаша куьтягъ хъана, чинал алай ширер михънавай актеррин суфатриз вилер атлуьнна килигиз, ада абурун кIвалахда авай хъсан ва зайиф терефар къалурзавай, меслятар гуз-вай...

Чун маса дуьньядай иниз атана акъатнавай машгъур касдиз килигна тух жезвачир. Эхир ада «за вири

лагъана» гафаралди вичин ихтилат куътягъайла, члехи яшдин са артист-ди адаз, виклегъдиз суал гудай жуърэт авуна:

– Квез залда ацукъиз къулай хъанани, чи зал пайгарди туш.

– Заз вирина къулай я. Зал, дугъриданни, хъсанди туш, кIвачерик кацер къекъвезвай...

Виридак хъуъруьн акатна. И декъикъадилай къулухъ эхир чун чал хтана, Андрей Александровича чи арада гъуьле сирнавар ийиз клани кас авани лагъана, суал гана. И карда са акъван агалкъунар авачир, гъакI цел жув къаз чидай зун, гъуьле сирнавар ийиз кландайди я лагъана, вилик экъечIна.

– Лап хъсан, пака пакамаз чун къвед гъуьлел фида ва гъа гъана чна ихтилатарни ийида...

Пакамаз заз акуна, ам лап иердиз сирнав ийиз, яргъаз физ, гъана зун вилив хуъз акъваззавай. Зун адан патав агакънамазни, ам мадни виклегъдиз сирнав ийиз, виликди физвай. Аквадай гъаларай, адаз Каспи гъуьлуьн а патаз экъечIиз кланзавай! Эхир, зун галат хъанвайди акуна, ам, месел хъиз, далудихъди лепейрал къаткана ва, завайни адавай хъиз, цин винел жув къаз жезвайди акуна, адаз шад хъана.

– Вун мягътел ийидай къван хъсан артист я, Кеша...

Ихътин тарифар эхиримжи йикъара заз артухни алаз ван хъанвай, амма ина... гъуьлуьн къулал... Заз жаваб гудай мумкинвал хъанач, Андрей Александровича мад суалар гана: «Куьне гъина клелна?... Вуч куътягъна?...»

– Актердин устадвилай – затIни... са затIни... куътягънач...

– Аа, гъавилай куьн масадбуруз ухшар туш... Жедай кар я... Хъсан театра кIвалахна кланда, члехи шегъерра. Москвадиз алад... Регъят жеда лугъумир, амма Москва – члехи мумкинвилер, агалкъунар я, Кеша... Гъикъван театррар ава Москвада, кландатIа, ша

чи театрди. Жегъилзамаз агалкъунар къазанмишна кланда...

Гъуьлуьн асландин хътин ван акъудна, зи патав гъайди це чуьнуьх хъана. Мягътел хъайи зазни ада хътин ван акъудиз клан хъана, амма арадал атай затI хъанач, зун сирнав ийидай пад чириз, и патахъ-а патахъ килигиз амукъна.

Къве йисуз Москвадин Ленинан комсомолдин тIварунихъ галай театрди хъ галаз къуру чарар-цIарар хъайидалай къулухъ, зун жуван къуватрихъ ва бажарагъдихъ инанмиш яз амукънач. Махачкъаладилай гуьгъуьниз зун Волгограддиз куьч хъана, къве йисуз анин театрда кIвалахиз гатIунна. Ана зи кIвалахдин юлдашриз зун маса вилерай акъваз гатIунна, эхир за жуваз лагъана: «Эгер вад йисан къене завай са вуч ятIани ийиз тахъайтIа, зун театрдай михъиз хъфида». Гъа икI за Москвадиз тел яна: «Гъуьрметлу Софья Владимировна зун куьна кIвалах ийиз гъазур я тчк квевай заз гъикI куьмек ийиз жедатIа хабар ая тчк гъуьрметдалди Смоктуновский». И телеграммада лавгъавални авачиз тушир, адан гъавурдани гъа гъакI акъунвай. Аквадай гъаларай, зи телеграммади мягътел ваъ, кичле авунвай. Пакадин юкъуз заз жавабни хтана: «Театрди хъ галаз хъилер ийимир тчк гъи тамашада къугъваз кландатIа чаз хабар ая тчк гъуьрметдалди Гиацинтова».

Пуд йикъалай, Волгограддин театрдиз гъамишалугъ яз сагърай лагъай зун вич-вичикай квахъай Софья Владимировнадин вилик акъвазнавай.

– ГъикI, куьн атанани?

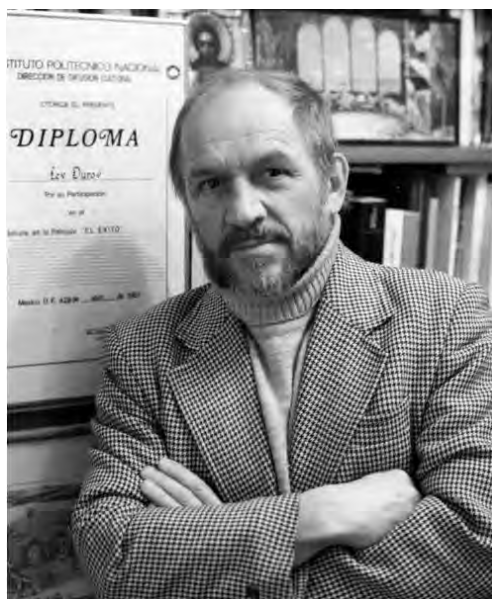
– Эхъ, зун атана.

– Михъиз?..

– Гъелбетда!

Лев ДУРОВ

Не обижайте детей!

Время было сложное. Я уезжал от своих родственников из Дербента без копейки. И напрашивался на попутки, и меня везли от аула до аула. Побывал я в Кубачах, который славится своими мастерами-чеканщиками на весь мир – оружие, женские украшения, – побывал и в Гунибе – на родине Шамиля.

И вот сидел я как-то в Нижнем Гунибе на площади и ждал попутку. А в нескольких метрах от меня лежала кутанская собака. Кажется, это кавказская овчарка – могучая грудь, огромная голова и довольно подвижное и сравнительно небольшое тело. И эту кутану сосали щенки, милые прелестные щеночки. И мама блаженствовала.

И тут в клубах пыли на площадь въехала грузовая машина. Я понял, что она едет не в мою сторону, и продолжал спокойно сидеть. А в кузове, вися, торчат три папахи. Машина постояла-постояла и тронулась.

И тут приподнялся человек в папахе и бросил арбузную корку. И она попала прямо в одного щенка. Тот взвизгнул. Кутана вскочила,

стряхнула висящих на ней щенков и огромными прыжками, наращивая скорость, стала догонять эту машину. Догнала. И прыгнула через задний борт в кузов.

Старики в машине завизжали, полетели папахи. Машина остановилась, старики попрыгали из нее – у одного окровавленная рука, у другого штаны в клочьях. Из кабины тоже выскочили, стали что-то орать. И тут из сакли, около которой я сидел, спокойно вышел человек с ружьем, переложил его, вставил в стволы два патрона и что-то спокойно сказал этой маленькой толпе. Все притихли, а человек опустил ружье и вернулся в саклю.

Собака перепрыгнула через борт, подбежала к щенятам, легла к ним и стала заливать свою окровавленную грудь. Щенки ухватились за её соски, а машина с ругающимися пассажирами поехала дальше. Я знал, что кутанские собаки спокойно идут на трех волков. Теперь я увидел, как она идет и на людей, которые не понимают, что детей обижать нельзя.

«Горянка» – это не про права. Это про достоинство

В Дагестане женщина всегда была больше, чем кажется. Не на словах, а по факту: она – начало семьи, точка устойчивости, носитель нравственного кода. Тихо, не выставя себя вперёд, но в основе всего.

Традиционно она несла ответственность не только за дом, но и за атмосферу. За то, как себя чувствуют рядом с ней дети, муж, родители. За то, чтобы не потерять лицо в трудной ситуации. И сегодня мы не противопоставляем эту женщину «современной». Потому что настоящая женщина Дагестана была и остается современной по сути. Она умеет адаптироваться, не предавая своих корней. У неё есть стержень. У неё есть честь. У неё есть та глубина, которая впиталась с молоком матери.

Мы не боремся за место на рынке. Мы этот рынок формируем. Не под спрос, а под ценность.

«Горянка» – это не ответ на ситуацию. Это позиция. Среда, в которой ценность женщины не доказывается – она признается. Где внутреннее достоинство важнее внешних проявлений. Где обучение – это лишь повод почувствовать свою сопричастность к роду, к земле, на которой живём, к своей истории.

Мы не объясняем, зачем девушке водить. Мы воспитываем поколение, в котором женщина не боится проявляться. И делает это с достоинством.

Те, кто приходят

Мы видим девушек, которые внешне справляются. Они аккуратны, воспитанны, улыбчивы. Но за этим часто – тишина, в которой не хватает разрешения быть услышанной, быть настоящей не по форме, а по сути.

Это не про слабость. Это про то время, когда женщине внушали: «Молчи», «Сначала другие», «Справ-

ляйся сама». И теперь, даже когда всё можно – внутри всё ещё нельзя.

Нам не нужно это разрушать, мы даём то место, где можно почувствовать, что ты не одна. Что твоя тревожность – не проблема, а зажатость – не повод стыдиться. Что у тебя есть право быть женщиной без объяснений.

Что мы храним

В каждом шаге – спокойствие. Мы не ведём себя как громкий бренд. Мы не кричим о себе. Потому что уверенность – тиха (это спокойствие). И сила – это не напор, а устойчивость (сила – это баланс).

«Горянка» – это, скорее, состояние. Это среда, где ничего не требуют, но многое становится возможным. Не потому, что мы давим. А потому что мы удерживаем.

Пространство. Уважение. Границу. Чистоту. Форму, которая держит содержание.

Это не про педагогов, инструкторов или расписание. Это про людей, которые живут тем, во что верят. И это чувствуется с порога.

Мы не объясняем миру, зачем девушка учиться водить. Нас это не интересует. Наша задача – помочь ей понять, кто она, куда идёт и что несёт с собой. Чтобы, садясь за руль, она не просто управляла автомобилем. Чтобы не теряла себя среди скоростей, шумов, взглядов. Чтобы помнила: тихая женщина может быть твёрдой. А твёрдая – всегда остаётся живой.

Мы не спешим. Потому что строим на годы.

Мир вокруг становится быстрым. Все куда-то бегут, спешат, пробуют, бросают. Но самое важное не строится в спешке.

У женщины на Кавказе – особая роль. Не показная. Не условная. Она

Преподаватели автошколы «Горянка»

настоящая, кристаллизованная веками и поколениями.

Мы не делаем ставку на моду. Мы не меняем направления каждый месяц. Потому что мы работаем с тем, что остаётся навсегда. Для нас важен тот, кто сегодня только учится говорить и видит, как мама не боится сесть за руль. Как она спокойна и выдержанна. Как она уважает себя – и потому уважают её.

Сила «Горянки» – в вашем отклике, в том, что девушки начали говорить честно. Что мамы стали приводить дочерей. Что мужчины стали уважать не из страха (априори), а из понимания. Что звание «Горянка» стало символом достоинства и чести. И мы будем это беречь. Не потому, что так надо. А потому, что иначе не имеет смысла всё остальное.

Мы – за женщин, способных любить – без страха, двигаться – без тревоги, говорить – без оправданий.

Это не курс, не урок, это – основа, на которой держится женщина.

А значит – и весь дом, и весь род, и всё будущее.

О важном – просто

Мы много говорим про устойчивость, потому что видим, как она теряется. Под внешними формами, под чужими шаблонами, под постоянным напряжением.

Но женщина не перестала быть собой.

Она просто устала оправдываться за то, что чувствует.

Сегодня к нам приходят не те, кто «ничего не знает».

К нам приходят девушки, которые уже многое умеют.

Они работают, воспитывают детей, водят машину, строят планы.

Но при этом в них постоянно звучит вопрос: «Где во всём этом я настоящая?» Именно этот вопрос мы считаем главным.

Потому что если женщина теряет контакт с собой – она может быть внешне сильной, но внутренне хрупкой.

А если находит – она уже никогда не будет зависеть от чужого одобрения.

Сильная женщина – это не миф.

Это не значит громкая, острая, агрессивная.

Это значит – знающая, когда говорить. И когда молчать.

Когда уступить. И когда не отступать.

Когда остаться мягкой. И когда держать форму.

Сила женщины в Дагестане – это всегда было так.

Мы это видим. И мы на этом стоим.

Поэтому мы не изобретаем, не ломаем, не учим заново.

Мы вспоминаем то, что уже есть.

То, что идёт через поколения.

То, что вшито в речь, в походку, в манеру подавать чай, в молчание, в строгость, в выдержку, в нежность.

Всё, что мы делаем, – делаем надолго.

Сегодня можно легко открыть проект.

Можно легко собрать аудиторию.

Но невозможно купить уважение.

Невозможно подделать атмосферу.

У «Горянки» не маркетинг, а позиция.

И не формат, а основа:

бережность, уважение, дисциплина, опора.

Мы не обещаем изменить жизнь.

Мы просто создаем место, где можно быть собой без страха.

Где за форму отвечает суть.

Где нет случайных людей.

Где с первого взгляда становится понятно: ты в своей среде.

Мы не о себе. Мы – о вас.

Пока вы приходите – мы будем стоять.

Пока вы молчите – мы будем говорить то, что важно.

Пока вы держитесь – мы будем рядом.

Не чтобы спасать. А чтобы вы сами вспомнили, на чём стоите.

«Горянка» – это не проект, не здание, не цифра в отчете.

Это передача. Из поколения – в поколение.

Из сердца – в атмосферу.

Из уважения – в форму.

Севи́ль Байрамова

Фёдор Достоевский Алей

(из повести «Записки из Мёртвого дома»)

Дагестанских татар было трое, и все они были родные братья. Два из них уже были пожилые, но третий, Алей, был не более двадцати двух лет, а на вид еще моложе. Его место на нарах было рядом со мною. Его прекрасное, открытое, умное и в то же время добродушно-наивное лицо с первого взгляда привлекло к нему мое сердце, и я так рад был, что судьба послала мне его, а не другого кого-нибудь в соседи. Вся душа его выражалась на его красивом, можно даже сказать – прекрасном лице. Улыбка его была так доверчива, так детски простодушна; большие черные глаза были так мягки, так ласковы, что я всегда чувствовал особое удовольствие, даже облегчение в тоске и в грусти, глядя на него. Я говорю не преувеличивая.

На родине старший брат его (старших братьев у него было пять; два других попали в какой-то завод) однажды велел ему взять шашку и садиться на коня, чтобы ехать вместе в какую-то экспедицию. Уважение к старшим в семействах горцев так велико, что мальчик не только не посмел, но даже и не подумал спросить, куда они отправляются? Те же не сочли и за нужное сообщать ему это. Все они ехали на разбой, подстеречь

на дороге богатого армянского купца и ограбить его. Так и случилось: они перерезали конвой, зарезали армянина и разграбили его товар. Но дело открылось: их взяли всех шестерых, судили, уличили, наказали и сослали в Сибирь, в каторжные работы. Всю милость, которую сделал суд для Алея, был уменьшенный срок наказания: он сослан был на четыре года.

Братья очень любили его, и скорее какою-то отеческою, чем братскою любовью. Он был им утешением в их ссылке, и они, обыкновенно мрачные и угрюмые, всегда улыбались, на него глядя, и когда заговаривали с ним (а говорили они с ним очень мало, как будто всё еще считая его за мальчика, с которым нечего говорить о серьезном), то суровые лица их разглаживались, и я угадывал, что они с ним говорят о чем-нибудь шутилом, почти детском, по крайней мере они всегда переглядывались и добродушно усмехались, когда, бывало, выслушают его ответ. Сам же он почти не смел с ними заговаривать: до того доходила его почтительность.

Трудно представить себе, как этот мальчик во все время своей каторги мог сохранить в себе такую мягкость сердца, образовать в себе такую строгую честность, такую задушевность, симпатичность, не загрузеть, не развратиться. Это, впрочем, была силь-

ная и стойкая натура, несмотря на всю видимую свою мягкость. Я хорошо узнал его впоследствии. Он был целомудрен, как чистая девочка, и чей-нибудь скверный, цинический, грязный или несправедливый, насильный поступок в остроге зажигал огонь негодования в его прекрасных глазах, которые делались оттого еще прекраснее. Но он избегал ссор и брани, хотя был вообще не из таких, которые бы дали себя обидеть безнаказанно, и умел за себя постоять. Но ссор он ни с кем не имел: его все любили и все ласкали.

Сначала со мной он был только вежлив. Мало-помалу я начал с ним разговаривать; в несколько месяцев он выучился прекрасно говорить по-русски, чего братья его не добились во все время своей каторги. Он мне показался чрезвычайно умным мальчиком, чрезвычайно скромным и деликатным и даже много уже рассуждавшим. Вообще скажу заранее: я считаю Алея далеко не обыкновенным существом и вспоминаю о встрече с ним как об одной из лучших встреч в моей жизни. Есть натуры до того прекрасные от природы, до того награжденные Богом, что даже одна мысль о том, что они могут когда-нибудь измениться к худшему, вам кажется невозможной. За них вы всегда спокойны. Я и теперь спокоен за Алея. Где-то он теперь?..

Раз, уже довольно долго после моего прибытия в острог, я лежал на нарах и думал о чем-то очень тяжелом. Алей, всегда работающий и трудолюбивый, в этот раз ничем не был занят, хотя еще было рано спать. Но у них в это время был свой мусульманский праздник, и они не работали. Он лежал, заложив руки за голову, и тоже о чем-то думал. Вдруг он спросил меня:– Что, тебе очень теперь тяжело?

Я оглядел его с любопытством, и мне показался странным этот быстрый прямой вопрос от Алея, всег-

да деликатного, всегда разборчивого, всегда умного сердцем: но, взглянув внимательнее, я увидел в его лице столько тоски, столько муки от воспоминаний, что тотчас же нашел, что ему самому было очень тяжело и именно в эту самую минуту. Я высказал ему мою догадку. Он вздохнул и грустно улыбнулся. Я любил его улыбку, всегда нежную и сердечную. Кроме того, улыбаясь, он выставлял два ряда жемчужных зубов, красоте которых могла бы позавидовать первая красавица в мире.

– Что, Алей, ты, верно, сейчас думал о том, как у вас в Дагестане празднуют этот праздник? Верно, там хорошо?– Да, – отвечал он с восторгом, и глаза его просияли. – А почему ты знаешь, что я думал об этом?– Еще бы не знать! Что, там лучше, чем здесь?– О! зачем ты это говоришь...– Должно быть, теперь какие цветы у вас, какой рай!..

– О-ох, и не говори лучше. – Он был в сильном волнении. – Послушай, Алей, у тебя была сестра?– Была, а что тебе?– Должно быть, она красавица, если на тебя похожа. – Что на меня! Она такая красавица, что по всему Дагестану нет лучше. Ах, какая красавица моя сестра! Ты не видал такую! У меня и мать красавица была. – А любила тебя мать?– Ах! Что ты говоришь! Она, верно, умерла теперь с горя по мне. Я любимый был у нее сын. Она меня больше сестры, больше всех любила... Она ко мне сегодня во сне приходила и надо мной плакала.

Он замолчал и в этот вечер уже больше не сказал ни слова. Но с этих пор он искал каждый раз говорить со мной, хотя сам из почтения, которое он неизвестно почему ко мне чувствовал, никогда не заговаривал первый. Зато очень был рад, когда я обращался к нему. Я расспрашивал его про Кавказ, про его прежнюю жизнь. Братья не мешали ему со мной разго-

варивать, и им даже это было приятно. Они тоже, видя, что я всё более и более люблю Алея, стали со мной гораздо ласковее.

Алей помогал мне в работе, обслуживал меня чем мог в казармах, и видно было, что ему очень приятно было хоть чем-нибудь облегчить меня и угодить мне, и в этом старании угодить не было ни малейшего унижения или искания какой-нибудь выгоды, а теплое, дружеское чувство, которое он уже и не скрывал ко мне.

Между прочим, у него было много способностей механических: он выучился порядочно шить белье, тачал сапоги и, впоследствии, выучился сколько мог столярному делу. Братья хвалили его и гордились им.

– Послушай, Алей, – сказал я ему однажды, – отчего ты не выучишься читать и писать по-русски? Знаешь ли, как это может тебе пригодиться здесь, в Сибири, впоследствии? – Очень хочу. Да у кого выучиться? – Мало ли здесь грамотных? Да хочешь, я тебя выучу? – Ах, выучи, пожалуйста! – и он даже привстал на нарах и с мольбою сложил руки, смотря на меня.

Мы принялись с следующего же вечера. У меня был русский перевод Нового завета – книга, не запрещенная в остроге. Без азбуки, по одной этой книге, Алей в несколько недель выучился превосходно читать. Месяца через три он уже совершенно понимал книжный язык. Он учился с жаром, с увлечением.

Однажды мы прочли с ним всю Нагорную проповедь. Я заметил, что некоторые места в ней он проговаривал как будто с особенным чувством. Я спросил его, нравится ли ему то, что он прочел.

Он быстро взглянул, и краска выступила на его лице. – Ах, да! – отвечал он, – да, Иса святой пророк, Иса божий слова говорил. Как хорошо! – Что ж тебе больше всего нравится? – А

где он говорит: прощай, люби, не обижай и врагов люби. Ах, как хорошо он говорит!

Он обернулся к братьям, которые прислушивались к нашему разговору, и с жаром начал им говорить что-то. Они долго и серьезно говорили между собою и утвердительно покачивали головами. Потом с важно-благосклонною, то есть чисто мусульманскою улыбкою (которую я так люблю и именно люблю важность этой улыбки), обратились ко мне и подтвердили, что Иса был божий пророк и что он делал великие чудеса; что он сделал из глины птицу, дунул на нее, и она полетела... и что это и у них в книгах написано. Говоря это, они вполне были уверены, что делают мне великое удовольствие, восхваляя Ису, а Алей был вполне счастлив, что братья его решились и захотели сделать мне это удовольствие.

Письмо у нас пошло тоже чрезвычайно успешно. Алей достал бумаги (и не позволил мне купить ее на мои деньги), перьев, чернил и в каких-нибудь два месяца выучился превосходно писать. Это даже поразило его братьев. Гордость и довольство их не имели пределов. Они не знали, чем возблагодарить меня. На работах, если нам случалось работать вместе, они наперерыв помогали мне и считали это себе за счастье. Я уже не говорю про Алея. Он любил меня, может быть, так же, как и братьев.

Никогда не забуду, как он выходил из острога. Он отвел меня за казарму и там бросился мне на шею и заплакал. Никогда прежде он не целовал меня и не плакал. «Ты для меня столько сделал, столько сделал, – говорил он, – что отец мой, мать мне бы столько не сделали: ты меня человеком сделал, Бог заплатит тебе, а я тебя никогда не забуду...»

Где-то, где-то теперь мой добрый, милый, милый Алей!..

Георгий Кичигин. Алей и братья. 2009.

Георгий Кичигин. Ф. Достоевский. 2009.

Гдым. Ахтынский район.

ИНДЕКС ПМ828

4 651116 280082

Свободная цена

6 +